

Reformacija v Slovencih.

(V tristoletni spomin smrti Jurija *Dalmatina* (dné 31. vélikega srpana 1589), pisatelja slovenske »Biblije«.)¹⁾

Spisal **Andrej Fekonja.**

ovi, v Nemcih leta 1517. začeti verozakonski nauki meniha avgustinca in vitenberškega profesorja dra. Martina Lutra, ki so skoro zatem bili proizveli še nekoliko drugih novót in ki nam v naučnih knjigah in drugih spisih dohajajo navadno pod imenom reformacije, t. j. preobrazbe ali poprave — ti novi nauki so se hitro razširili po vsi srednji in severni Evropi ter so s pomočjo nasilstva, upora in medsobnih bôjev v raznih deželah dospeli tudi do veljave, dà, tu in tam si pridobili celó izključno gospodstvo.

Tudi v Slovence je nedolgo po začetku svojem predrta ta »nemška vera« in je, oznanjevana tu po nekaterih duhovnikih slobodomiselnikih, i med našimi pradedi mnogo se razširila in močno ukorenila. Posebno se je ónih takozvanih »evangeliških« naukov poprijelo bilo pri nas malone vse plemstvo na gradovih; pa tudi gospóda po večjih mestih in trgih je bila tedaj prestopila k njim; no, takisto v kmetskem ljudstvu našli so si isti tu in tam privržencev. Res, bila je podoba v 2. polovici XVI. stoletja, da bode tudi v naši domovini, vsaj po nekaterih krajih, katoliška vera sčasoma povse zatrta, a namesto nje da nastopi baš luterstvo, ali kakor se to veroizpovedanje navadno imenuje, protestantstvo.²⁾

Ker je óna dóba takozvane reformacije tudi za nas Slovence ne samó zanimiva kot v obče ulomek iz domače povestnice, temveč nam je znamenita še posebej zató, ker imamo v nji početek svoje (novo-

¹⁾ To razpravo nam je poslal g. pisatelj, da bi jo bili že preteklo leto priobčili v »Ljubljanskem Zvonu«; a ker lani nismo imeli prostora v listu, prihaja stoprav zdaj na dan. Ured.

²⁾ Po izumitelji svojem, Lutru, imenuje se to veroizpovedanje prav za prav luterstvo in njega spoznavalci torej luterani. Luter sam, opirajoč se vedno le na Sveto Pismo — a tolmačèè je sicer po svoje — nazval je svoj verski sestav evangelij, od koder se tudi njega sledbeniki imenujejo Evangelische. A ker so Lutrovi prištaši na državuem zboru v Speieru l. 1529. zoper wormski edikt (vsako novotarjenje v cerkvenih in nabožnih stvaréh prepovedujoči izrok) bili oporekali ali (kakor se veli z latinsko besedo) protestovali: zató so dobili tudi ime protestantje. In takó jim navadno še mi pravimo, nazivajoči tudi njih vérstvo protestantstvom.

slovenske) književnosti: to je gotovo razloga dovolj, da vsaj nekoliko izpregovorimo tudi o tem predmetu: o reformaciji rekše novi veri protestantski v Slovencih, kakó se je ista pri nas začela, razvijala in končala.

Nekaj so pač o tej stvari že pisali naši: Janez Trdina (*»Zgodovina slovenskega národa«* 1866 str. 104.—114.), Josip Starč (*»Občna zgodovina za slovensko ljudstvo«* IV. 1882 str. 185.—192) in dr. Ivan Križanič (*»Zgodovina svete katoliške cerkve«* III. 1887 str. 62. do 78.), bolj ali menj obširno, menj ali bolj natanko, v kronološkem redu. Na podlogi teh spisov in s pripomočjo nekaterih drugih po raznih knjigah raztrošenih črtic so sestavljene tudi naslednje vrstice, a kolikor toliko v sistematiškem pregledu.

No, da se stvar tem bolje in vsestranski razumeje, pripomnimo še prej nekoliko

O protestantstvu v obč.

Glavne točke luterstva. Luter, ki je bil začel javno govoriti izprva zoper tedanjo zlorabo cerkvenih odpustkov, poimenoma zoper dominikanca Ivana Tetzela, in je v nadaljnjih prepirih sam zabredel v neke stare že davno od cerkve obsojene vérske zmote ter je še pridejal nekaj novih — trdil je med ostalim poglavitno: Da je človeška narav po izvornem grehu povse pokvarjena, in da se je slobodna volja na dóbro čisto izgubila, da zató človek na tem svetu zapóvedij božjih nikakor ne more izpolnjevati in greha ne se varovati. Dalje je učil, da vera sama že človeka opravičuje in vzveliča, ali déla dóbra da so k temu nepotrebna. Od sv. sakramentov je pridržal samó krst in sv. obhajilo, a to v nekoliko pod obojo podobo, pa morebiti še pokoro, toda brez izpóvedí in zadostila. Istotakó je tajil odpustek in vice. Zavrgel je tudi daritev sv. maše, cerkveno moč vezati in razvezavati, in češčenje svetnikov. Uprl še je napósled cerkveni oblásti naučni in je odrekel veljavo cerkvene izročítve (tradicije), zanikal ugled cerkvenih zborov, cerkvenih očetov, papeža in škofov. Duhovnikom je dovolil ženítev, menihe in nune je oprostil redóvnih obljub, hišni zakon pa proglasil za razvezen; a svetskimi oblástvom in graščákom je priznal právo, cerkveni in samostanski imetek vzeti v svojo posest. — Duhovnike, ali uprav propovednike (predikante), volijo si po Lutrovem nauku (vérske) občine samé; in ti učitelji cerkveni, brez posvetitve, razlagajo vérnikom svojim besedo božjo, shranjeno v Svetem Pismu, katero jedino je proglašeno za izvòr vere Kristusove.

Takó je torej protestantstvo z jednim mahom odpravilo toliko tega, kar se je protivilo človeški naravi, zlasti post, izpóved, zadó-

ščanje, brezženstvo duhovniško, redovniške obljube, nerazveznost ženitve, pokorščino cerkvenim poglavárjem i. t. d. Razven tega je novi nauk mamil ljudi še z drugimi dražili, oznanjujé namreč novo slobodo, učéč jih, naj se cerkvi odvzamejo nje posestva in se odpravijo vse davščine duhovnikom. Vse to je moralo močno delovati v óni dóbi, o kateri katoliki in protestantje združno pripovedujejo, da je bila npravstveno povse pokvarjena. Je li torej čudo (— dobro pripomenja M. Mesíc v prevodu Fesslerjeve knjige »Pověst Isusove cěrkve« str. 369. —), ako so na novo vero prehajali ženitve željni duhovniki, menihi, nune in drugi na zlò brzi ljudje; ako so k nji pristopali meščani, katerim že oddavna nikakor ni bila po volji vrhovna svetska oblast njih škofov in so se je sedaj najbolje mogli rešiti; ako so se poprijemali vladarji, že od nekđaj hlepečí po bogati imovini cerkveni, katero so sedaj mogli pod zakonom novega evangelija slobodno porabiti. — Novi cerkveni ustav je podajal svetskim vladam velikih koristij; zató so se oné tudi poganjale, da si prisvojé, kar jim je bilo ponujano. In priznati se mora, da se je protestantstvo takó hitro razširilo poglavitno zató, ker so knezi in svetske oblasti novotarijam bili takó prijazni in so jih toliko branili.¹⁾

Takó se je stvar razvila najprej v Nemčiji, kjer so državni knezi in državna mesta poželjivo upotrebili priliko, da si priboré večjo samostalnost, a da oslabé moč in jedinstvo nemške države. No, na Nemčijo pak je itak spadala tudi Slovenska, katere stanovniki so pogostoma občevali z Nemci in se zatorej v kratkem času seznanili takisto z verozakonskimi novótami Lutrovimi.

A takó prehajamo torej k svoji stvári.

Razdelitev tvarine.

Razpravljajoči v naslednjem spisu o reformaciji ali protestantstvu v Slovencih, razvrstiti hočemo vso tvarino na tri razdelke in si takó ogledati najprej:

Kateri so v óni dóbi bili pri nas glavni reformatorji t. j. luterski propovedniki; potem:

Kakó se je protestantsko veroizpovedanje širilo in ukorenjalo med našim národom: s katerimi pomočki in s kakšnimi uspehi; in napósled:

Na kakšen način je potem tu zopet zavládala uprav cerkev katoliška, namreč po odpóru katolikov ali protireformaciji.

¹⁾ Dr. Jos. Fessler: Geschichte der Kirche Christi, 1868, p. 318 sq.

Tej razpravi dodamo še besedico o denšnjem stanju luterstva pri nas in končni zagovor o vérskem stališči národa slovenskega.

Reformatorji-propovedniki.

Trubar.

Početnikom reformacije v Slovencih se v obče smatra Primož Trubar, kateri, akotudi morebiti ni bil baš prvi po dóbi, ali to gotovo po vplivu in v nasledkih najznamenitejši oznanjevalec luterstva pri nas. Porojen na Rášici v fari Sv. Kocijana na Dolenjskem in v mašnika posvečen v Trstu po škofu Petru Bonhomu, bil je Trubar, kakor sam označuje službeno svoje življenje: »redno poklican, predstavljen in potrjen kanonik v Ljubljani, župnik v Loki pri Rátečah, v Laškem Trgu in pri Sv. Jerneji v Polji, kapelan pri Sv. Maksimilijanu v Celji, slovenski propovednik v Trstu, in po prvem progonu propovednik v Rotenburgu ob Tauberi, župnik v Kemptenu in Urachu, potem propovednik slavnih deželnih stanov v Kranjski, in v grofiji Goriški v Rubijah, in po drugem progonu župnik v Laufenu pa (napósled) v Derendingenu pri Tubingi.«¹⁾

Že takoj izprva v službi se je bil Trubar pokazal pristaša naukom Lutrovim in je tudi njih načela začel razširjati v národu na sèlih. A še bolj je za novo vero deloval v Ljubljani, kjer je bil najprej od leta 1531. propovednik v stolni cerkvi Sv. Nikolaja. No, od te službe sicer po škofu Krištofu Rauberji odstavljen, dobil je naslednje leto od magistrata v oskrbo mestno bólnico s cerkvijo Sv. Elizabete, pa je tu slobodno nadaljeval propovedi v zmislu protestantskem. Leta 1540. je vendar moral iti na svojo faro v Loki ter je bil zajedno oskrbnik Laške fare (l. 1541.), pa še vedno tudi beneficijat celjski (l. 1532.—42.). Zatem ga leta 1542. škof Franc Kazianer imenuje ljubljanskim kanonikom in ga nastavi zopet za slovenskega propovednika v Ljubljani (menda zató, da bi ga zlepa odvrnil od novotarstva); leta 1546. pak mu stolni kapitelj ljubljanski podeli faro Sv. Jerneja. No, Kazianerju naslednik škof Urban Textor izposluje pri cesarskem dvoru povelje, da Trubarja in njega somiselnike zapró. Trubar sicer ubegne še za časa v Trst leta 1547., a je izgubil faro, pa je nató leta 1548. vendarle moral zapustiti mesto in deželo. Šel je sedaj v Nemce v Würtemberško.²⁾

Na poziv kranjskih deželnih stanov se je vrnil Trubar dvakrat, leta 1561. in 1562., v Ljubljano za protestantskega propovednika, pa

¹⁾ Prim. J. Maru: Jezičnik XXI. 2.

²⁾ Križanič I. c. 64; Lj. Zvon III. 74.

je tedaj tudi uredil protestantsko službo božjo v Kranjski. Škof Peter Seebach je pač cesarja Ferdinanda I. prosil pomoči; ali deželni stanovi so Trubarja branili, in ta je brez zaprék propovedoval in očitno vršil novo bogoslužje slovenski v stolnem mestu. Vender tudi po drugod in na kmétih je Trubar oznanjal luterstvo. Takó je nekoč šel v tem pôslu nekam na Dolenjsko. Pri »laški« Gorici je leta 1563. meseca listopada štirinajst dnij v Rubiji propovedoval nemški, slovenski in italijanski, pa »sv. večerjo« služil v vseh treh jezikih; a potem je na ôslu jahal v Vipavsko dolino ter je pri sv. Križi govoril pred veliko množico ljudstva. — No, leta 1565. moral se je v drugo seliti iz Slovenske zopet v Nemčijo. Prišel je sicer še jedenkrat, leta 1567., v domovino, toda se je takoj umeknil nazaj v Würtemberško, kjer je umrl v Derendingenu leta 1586.¹⁾ — Bivajoč med würtemberškimi Nemci na omenjenih krajih pak je P. Trubar sestavljal in izdajal spise in knjige »v slovenskem jeziku« in v duhu novovérskem (l. 1550.—1582.) ter je tudi takó razširjal protestantstvo v rojakih svojih. (O čémer več pozneje).

Drugi reformatorji.

Med drugimi duhovniki, ki so bili tedaj pri nas preverili se na novo vero Lutrovo in so isto tudi očitno oznanjali, znani so nam: V Ljubljani: Stolni prošt dr. Lenart Mertlitz, generalni vikarij Jurij Dragolitz in kanonik Pavel Wiener že leta 1527.; potem drug kanonik David Haziber, stolni vikarij Gašpar Rakovec in kapelan špitalske cerkve Andrej Latomus; pa propovedniki luterski: Jurij Juričič (pred l. 1562.), Janez Tulščak (l. 1561.—89.), Janez Švajger (l. 1569.—85.), Jurij Dalmatin (l. 1572.—85.), kateri je hodil tudi na Gorenjsko n. pr. v Kamnik, Loko, Bégunje i. dr. v svoji službi, Sebastijan Krelj, ki je bil za Trubarjem superintendent (lut. »škof«) od leta 1565. do leta 1567. (ali 69.), in Felicijan Trubar, nemški predikant v stanovski cerkvi (l. 1580.—98.). — Po drugih krajih se nam imenujejo protestantski propovedniki n. pr.: V Višnji gori Ivan Hočevar, v Krškem Janez Weyxler (l. 1567.), v Novem Mestu Jurij Vlahovič, v Metliki omenjeni Tulščak (ok. l. 1561.) in neki Gregorij, v Črnomlji imenovani Švajger (pr. l. 1569.), v Kranji Gašpar Rakovec (l. 1559. do 61.) in Jernej Knafelj (l. 1579.—81.), v Lescah Peter Kupljenik (l. 1571.), na Bledu Krištof Fašang (l. 1571.); in pozneje še v Kočevji bivši mestni župnik Leonard pl. Ziglfest (do l. 1613.).²⁾

¹⁾ Starè l. c. 187; Lj. Zvon IV. 45.

²⁾ Lj. Zvon III. 74; Jezičnik XXI. 4 sl.; Letopis Matice Slovenske za 1870 str. 112., za 1872 in 1873 str. 8, za 1874 str. 87.

Istodobno nahajamo luterske propovednike tudi po severnih predelih Slovenske. Takó v Celji, kamor je bil novovérski duh precéj močno predril tudi že pred letom 1528., omenja se prvi luterski predikant Nemeec Andreas Lang (potem predikant v Celovci). Pozneje je pri graščáku in oskrbniku celjskem Janezu Helfenbergu bival luterski propovednik Jurij Maček (do l. 1575.); nató pak je isti Maček bil propovednik luterski pri kapeli presv. Trojice v celjskem mestu (do l. 1579. in napósled še v Šarfenavi v Spodnji Ložnici pri Žálci, kjer so bili protestantje sezidali svoj tempelj. Tu, v Šarfenavi, bili so po Mačkovi smrti (l. 1591.) še luterski propovedniki: Ivan Weidinger (do l. 1597.), pa Ivan Pistor in Janez Dolianski (do l. 1599.). Dolianski (rodóm Hrvat) propovedoval je tudi po raznih gradovih v Savinjski in Šaleški dolini, tukaj posebno v Velenji, kjer so si protestantje bili osvojili podružno cerkev Matere božje v trgu (l. 1574.—1600.); a pri Šoštanji je grajski kapelan v Forchteneku Jurij Vršič že leta 1528. govoril v zmislu luterskem. Tudi pri Mariboru je v graščini Vindenavski nastopil luterski predikant, zopet Nemeec Sigmund Lierzer (l. 1587.) in za njim (od l. 1593.) še Georg Lautenschlager na novo ustanovljeni protestantski postaji poleg iste graščine.¹⁾

Dalje je v Lavantski dolini v Lutrovem zmislu prvi javno začel propovedovati Volk Todt, minoritski gvardijan v Voflsberku. Njega je posnemal bogati graščák Veitmoser, posestnik rúdnikov v Sovodnji in v Gasteinski okolici. V Vélikovci pak je bil pozneje luterski propovednik Jurij Wieser (l. 1568.), in v Celovci je najprej deloval za protestantstvo mestni farni vikarij Martin Knor, kateri je leta 1560. odpravil sv. mašo in sploh službo božjo po obredu katoliškem. Pozneje pak je bil v Celovci luterski predikant (nemški) omenjeni Andreas Lang, ki je spisal nemški knjižico o vzveličanosti, »Von der Seligkeit«, tiskano v Frankfurtu leta 1576. In ko so si protestantje v Celovci leta 1578. sezidali novo cerkev, bil je nemškemu pastorku v pomoč tudi slovenski propovednik luterski.²⁾

Da je v jugozapadni stráni Slovenske zemlje, poimenoma poleg Gorice, v Rubiji in pri Sv. Križi v Vipavski Dolini, propovedal sam Primož Trubar, leta 1563., bilo je že omenjeno. In Trubar je bival tudi, kakor smo istotakó čuli, v Trstu leta 1547. pregnanec. A tudi že leta 1540. in leta 1541. stanoval je Trubar v Trstu, objednem kapelan škofa Bonhoma, kateri ga je postavil tudi za propovednika v

¹⁾ Ig. Orožen: Dekanat Cilli 43 sl., Schallthal 26, 169 sl., Kötsch 319 sl.

²⁾ Vojvodstvo Koroško (Mat. Slov.) str. 65.; Križanič 71; Dekanat Cilli 49.

slovenskem jeziku; pa je tedaj Trubar propovedoval tam v frančiškanski cerkvi (dandanes cerkev starega Sv. Antona) o protestantski veri. Razven njega je istodobno v Trstu v luterskem zmislu, toda v jeziku italijanskem, propovedoval neki redovnik Giulio (Julij) iz Mediolana (l. 1540.); in za tem še eremitski duhovnik Serafin (l. 1544.) v cerkvi Sv. Silvestra (denašnji helvetski blizu jezuvitske).¹⁾

Napósled bi se mogli vsaj posredno k slovenskim reformatorjem prištevati tudi: Peter P. Vergerius, škof koperski, Stepan Konzul, duhovnik v Buzetu, Matej Živčič, vikarij v Pazinu, Matej Vlacić Franković (Flaccius Illyricus), rodom iz Labina, i. dr., kateri so v Nemcih živeči s Trubarjem vred več ali menj delovali na polji hrvatsko-slovenske protestantske književnosti, a so brez dvojbe že prej še v domovini tudi ustno propovedovali luterstvo med národom.²⁾

A sicer je bilo luterskih propovednikov malone v vsakem mestu in večjem trgu, zlasti pak po hišah graščakov in plemenitašev, kateri so kot nekakšni grajski duhovniki o novi veri razlagali svoji plemeniti gospódi, pa tudi njih služabnikom, podložnikom in drugim ljudem v okolici ter so zajedno bili tudi učitelji plemenitaških sinov in graščinski uradniki.

In končno se mora med slovenskimi reformatorji imenovati še Adam Bohorič, slovničar, zasebni učitelj v Krškem in pozneje ravnatelj stanovski šoli protestantski v Ljubljani.

Pomočki reformaciji in nove vere razvòj.

Pripomenek. — Dr. Križanič, govorèč o luterstvu na Slovenskem, piše III. 62.: »Med našimi prostimi in pobožnimi Slovenci lutrovci niso velike škode napravili, seveda, haska ravno tudi ne. Na kmetih seme novega nauka sploh ni hotelo poganjati. Kar je bilo Lutrovih privržencev na Slovenskem, to so bili nekteri duhovniki, katerim pa je bila menda, kakor povsod, duhovna suknja pretesna, in katerim je bilo prav za prav bolj ženskih mar, kakor nove vere; potem meščani, graščaki in plemenitaši, ki so si po nemških šolah olike iskali, in tisti rokodelci po mesticih in trgih, ki so nekaj sveta videli in bi se po svojih novih načelih radi odlikovali med prostimi domačini svojimi.«

No, delovanje ónih »tesnosuknjatih« in »ženskomarnih« duhovnikov-luteranov venderle ni ostalo pri nas takó malouspešno, osam-

¹⁾ Lj. Zvon VII. 760 sl.; IV. 45.

²⁾ Jezičnik XXI. 21.

ljeno in omejeno; temveč seme novega nauka je i široko i globoko korenine pognalo uprav tudi na kmetih in med prostaki, takó da se je pozneje dalo po nekod le težko in počasno izrjavati; da, nekaj še ga je ostalo vse do denašnjega dne baš na zemlji slovenski. O tem se hočemo uveriti v naslednjih oddelkih.

A da nam bode vse to jasneje in očiteje, preiščimo najprej, kateri so v obče in torej tudi našim reformatorjem bili glavni

Pomočki za razširjanje novovérstva.

Že nprav človeška donaša s seboj, da se človek nagiblje na óno, kar ugaja njega poželjivosti. Takó je povsod in takó je bilo tudi pri nas. Mikala pa je ljudi dalje novost, katera si zopet povsod in posebno še v Slovencih takoj pridobiva voljnih posnemalcev — zlasti novost, kakeršna je bila baš ta verozakonska. »Graščaki in plemenita gospóda sploh so zlasti zato radi pristopali v Lutrovo vero, ker bi bili radi pobrali cerkveno imenje. Pa tudi preprosto kmetsko ljudstvo se je dalo premotiti; kajti v težavnem svojem stanu je rado poslušalo vsakoga, ki mu je govoril o slobodi« (Starè IV. 185.).

Gospóda, ki je iz baš povedanega vzroka najprej in najbolj se bila poluteranila, poganjala se je tudi pri nas za vse veljavne službe državne in je s tem svojo stvar najbolj pospeševala. Sodišča so bila nameščena malone s samimi protestanti, kateri so javne in zasebne stvari razsojali po svoje; sezali so po cerkvenih posestvih in so z vzgledom in besedo zavájali meščane in celó kmete, da isto takó storé ter vzprejmejo vero protestantsko.¹⁾ — Graščaki in plemenitaši so sinove svoje pošiljali navadno na nekatoliška vseučilišča v tujezemstvo, uprav v lutersko Nemčijo; a ti so potem prišedši domóv, novo vero med svojimi deželáni še tem bolj utrjali in ji pridobivali zmerom več privržencev. Toda v Nemcih so hodili v šolo tudi slovenski reformatorji: Trubar (v Salzburgu in na Dunaji), Dalmatin (v Tubingi), Krelj (v Jeni in Tubingi), Bohorič (v Wittenbergu), — in so že tam, izvestno poslednji trije, seznanili se z nauki novovérskimi.

Protestantski deželni stanovi pa so tudi po domačih mestih osnávljali šole, a graščaki takšne na svojih posestvih, v katerih zavodih se je mladež vzgojevala sevéda po učiteljih protestantih. Taka stanovska šola je bila v Ljubljani leta 1565. ustanovljena pri Leonardu Budini po osnovi graškega superintendenta Kristofa Spindlerja in (poznejšega slovenskega pisatelja in propovednika luterskega) Jurija

¹⁾ Karlmann Tangl: Reihe der Bischöfe von Lavant, pag. 247, 248.

Dalmatina, na kateri je bil ravnatelj najprej (zopet domači pisatelj) Adam Bohorič do leta 1582. in potem Nikod. Frišlin iz Tubinge. Tudi v Celovci je bila po deželnih stanovih že leta 1563. ustanovljena plemiška šola, kamor so časih vzprejemali takisto meščane; in razven te latinske je bila tu osnovana tudi istodobno nemška šola, nató leta 1579. neko deško semenišče, a leta 1573. še tudi prva šola ženska.¹⁾

Dalje so luterstvo vsaj posredno pospeševali tudi — divji Turki, kateri so še zmerom pustošili zlasti slovenske pokrajine in razdirali cerkve in morili ali preganjali duhovnike. *Tako je ljudstvo bilo brez pastirjev ter je ostalo nevedno in se ni moglo ubraniti drznih krivo-vercev, ki so od vseh strani kakor tatovi plezali v ovčjak Kristov, da bi verne ovce pogubili* (Križanič III. 58.). Pa še druge in hujše posledke so imeli v tem oziru navali turški. Ko je namreč nadvojvoda Karol leta 1578. na deželnem zboru v Brucku štajerske, koroške in kranjske stanove bil pozval na priklad za vojno proti Turkom, odrekli so tedaj že malone povse protestantski deželni stanovi pomoč, ako se jim ne dá verska sloboda; a vojvoda, po okolnostih prisiljen, dovolil jim je to ustno. Omejil je Karol sicer vršitev luterskega bogoslužja na mesta Nemški Gradec, Judenburg, Celovec in Ljubljano, pa na gradove plemenitašev; toda pristaši luterstva s tem niso bili zadovoljni, nego so prirejali ne le na svojih stanovališčih in v imenovanih krajih, temveč tudi po drugih mestih in trgih, dà, celó po nekaterih vaséh in selih protestantske cerkve in molilnice in so poskušali na svojo stran dobiti tudi preprosto ljudstvo.²⁾

Ne redkokrat so ti protestantski graščáci tudi katoliške župnike prognali z njih farâ in so na njih mesto postavljali luterske pastore. Takó si je n. pr. v Celji neka plemenita gospá bila prisvojila patronstvo mestne fare celjske, ondotnega katoliškega župnika pregnala, in ko se je ta zopet vrnil na svojo faro, zaplela ga je v pravdo, katero je tudi dobila s pomočjo luterskih deželnih stanov. Krištof baron Auersperg (Turjaški) je leta 1585. protestantskemu propovedniku J. Dalmatinu podelil župnijo Št. Kocijana na Dolenjskem (od koder pa je vendar moral pobegniti pred katoliki). Tudi v Radgoni so si

¹⁾ S. Ljubič: Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II. 539, 540. V ljubljanski šoli se je učil tudi slovenski katekizem (Kreljev) in (Bohoričeva) *nomenclatura* razven latinsk. in nemšk. tudi v slovenskem jeziku.

²⁾ Take luterske cerkve in bogomolnice so bile n. pr. v Radgoni, pri Mariboru, pri Celji (poleg Žálca), poleg Kamnika, v Rádovljici . . . o katerih bodé še govor v naslednjem.

leta 1585. namesto katoliških duhovnikov najeli dva luterska propovednika; dà, tukaj je bilo »v enem letu (1585.) osem župnikov, ker nobeden ni mogel obstati.«¹⁾

Takó je zavládala nova vera protestantska tudi med Slovenci ter se začela ukorenjati še v meščanih. Dà, sčasoma gospóska po mestih in nekaterih trgih katolikom ni več hotela podeljevati meščanske pravice ali jim dopuščati, da si kupijo dom ali prebivajo v mestu (trgu), ako se niso prej bili svoje vere odrekli. Posebno so se protestantje trudili, da záse pridobé duhovnike samostanske, kateri so potem gotovo vsakovrstno žalili in obrekovali papeža, škofe in mašnike, pa zasmehovali vse starodavne naprave in uredbe cerkvene. A vzgled od katoliške vere odpalih duhovnikov je vplival sevéda še posebno uspešno na preprosto ljudstvo, katero je tem lahkoverneje njih besedo imelo za pravo resnico evangeljsko, čim nevedneje je sámó bilo v stvareh verozakonskih.²⁾

Posebno pak so od graščákov zavisne kmete njih gospodarji izneverjavali na vse mogoče načine: nekaj z olajšavo davkov in drugačno ugodnostjo, nekaj s pretnjami in kaznimi. Katoliško službo božjo vršiti ali k nji hoditi zabranjevala je ta gospóda marsikako, ako drugo ni izdalo, mnogokrat s silo; nasprotno pak so plemenitaši podložnike svoje spravljali nekaj s prilizovanjem, nekaj pa zopet s silo, k propovedim luterskim. »Graščaki (pripíše Križanič 60, 61) so razprave, sprave, zaslišanja in kar je več takih reči, vselej razpisali na tak dan, kedar so njihovi luterski pridigarji pridigali, da je bilo ljudstvo tako primorano, poslušati krivoverske pridige. Kdor pa se je njihovih pridig branil, bil je ali zasramovan ali tudi v ječo posajen. O praznikih so morali za roboto delati; in če so jim sicer le pičlo dajali kruha, pa so jim v petek nakúhali mesa in zelja, da so lahko do dobrega založili lačne želodce.«³⁾

V goratih krajih posebej je pri nas zeló pomagalo novo vero razširjati tudi rudárstvo, ki je bilo tedaj jako izdatno. Rudárji so bili namreč zvečine Nemci iz tujine in itak ponajveč luteranje, kateri so prihajali med Slovence, ali pa taki domačini, ki so se bili rudárstva učili na tujem, od koder so prinašali s seboj tudi novoverske nazore. To je bilo zlasti v Koroški, kjer je bil omenjeni graščák in posestnik rúdnikov v Sovodnji, Veitmoser, luterstvo káj vneto raz-

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 49; Ljubíc 554; Križanič 61.

²⁾ Tangl I. c. 248.

³⁾ Pisatelj pripominja: »Tako se je zdaj (t. j. po l. 1578.) godilo po Avstrijskem, Stajerskem in Kranjskem.«

širjal med delavci in podložniki svojimi v podolji rek Jezerce, Desne in Malte.¹⁾

Poleg vsega tega so se protestantje za svoje namene poslužavali tiska ter so izdajali razmerno mnogo protikatoliških knjig med narod. Janez baron Ungnad (iz Žineka v Junski dolini, a zaradi novovérstva pregnan) osnoval je s pripomočjo Krištofa vojvode würtemberškega leta 1560. v Urachu celó posebno knjigotiskarno in je (do l. 1564.) dajal na svoje troške tiskati tudi slovenske knjige protestantske in jih pošiljal med Slovence. Potem pak je Ivan Mandelec (Manlius) napravil novo knjigotiskarno v Ljubljani, kjer je od l. 1575. do 1582. poleg latinskih in nemških tiskal takisto slovenske knjige in spise novovérske. Podpirali so to podjetje razven vojvode Krištofa in barona Ungnada tudi deželni stanovi Kranjske, Štajerske in Koroške in pa nekateri plemenitaši in graščáki po teh deželah. A pisatelji slovenski v tem oziru posebno znameniti so že imenovani reformatorji: Trubar in Dalmatin, stožera protestantstva v Slovencih, katera sta (razven drugih spisov) v slovenski jezik »preobrnila« — »stolmačila« najprej (l. 1555 do 1580.) posamezne dele in napósled vso »Biblijo ali vse Sveto Pismo starega in novega testamenta« (l. 1584.), in poleg sestavila slovenske »Katekizme« in »Molitve« (l. 1555., 1584.). Potem Krelj in Juričič, ki sta Spangenbergovo »Postilo« t. j. evangeljske Predige« prepisala na slovensko (l. 1567., 1578.); pa Tulščak, kateri je tudi »Krščanske molitve« v slovenščino stolmačil (l. 1579.). A vsi skupaj so še po latinskih in nemških izvornikih zlagali cerkvene psalme in druge duhovne »Pesni«, katerih zbirko je (l. 1563.) izdal Matija Klombner, ljubljanski meščan in tajnik deželnih stanov. Bohorič pak je spisal slovnico o novoslovenščini latinski pod naslovom »Arcticae horulae« (Zimske urice) l. 1584. in šolsko knjižico »Elementale«.²⁾

Omeniti nam je tu še jedno. Novi nauk se je mogel i pri nas tudi zató lože širiti in utrjati, ker je celó med istimi cerkvenimi poglavárji bilo nekaj njih premalo skrbnih ali preveč popustljivih ter se niso bili takoj v začetku novotarjenju krepkó upirali. Takó so n. pr. škofje: ljubljanska Krištof Rauber (l. 1526.) in Franc Kazianer (l. 1544.), pa tržaški Peter Bonhomo (pr. 1549.) za smrt bolní prejeli sveto popotnico pod obojo podobo, baš kakor je zahteval Luter kot bajè neogibno potrebno. Nekateri so se tudi k novi veri sami nagibali, kakor narečeni tržaški (preje senjski) škof Franc Josefich Risano, katerega je papež Pavel III. l. 1549. odstavil kot gledé luterstva sumnjivega. Že

¹⁾ Vojvodstvo Koroško str. 66.

²⁾ J. Marn: Jezičnik XXI.

omenjeni koperski škof Peter Pavel Vergerij je bil povse prestopil k protestantstvu l. 1546. in je tudi brata svojega Ivana Krst., škofa puljskega, pridobil za nova načela verozakonska. — Pa še od zunaj sémkaj so nekateri škofje luterstvo pri nas naravnost pospeševali, n. pr. bamberški škof Johann Georg Zobel, kateri je l. 1578. na svojem grádu Payerhofenu v Lavantski dolini katoliškega oskrbnika-duhovnika odstranil, a namesto njega za bamberškega oskrbnika postavil svetovnjaka-protestanta.¹⁾

V takšnih okolnostih móгла se je tedaj nova vera protestantska tudi med Slovenci hitro in znatno razvijati, in niti čudo ni, da se je v katoliških cerkvah in kapelah tú in tam vršila luterska služba božja. No, o tem v posebnem razdelku. (Dalje prihodnjíč.)

Národne pripovedke iz Motnika.

Zapísal Gašpar Križnik.

I.

O zlatem ptiči.

Na Francoskem je bil jedenkrat kralj zeló bolan. Vsi zdravniki so ga zdravili, ali nobeden mu ni mogel pomagati. Pride pa stara beračica in mu je dejala:
»Ako bi Vi imeli iz steklene góre zatega ptiča, da bi Vam pel, potem gotovo ozdravite!«

Kralj je imel pa tri sine in je ročno rekel najstarejšemu:

»Vzemi konja in denarjev in pojdi v stekleno goro po zatega ptiča!«

Sin vzame najlepšega konja, dosti denarjev pa družega brášna in odide iskat steklene góre. Pride do treh cest in védel ni, po kateri bi šel dalje; ondu ga je lisica čakala in mu je rekla:

»Mladenič, dàj tí meni malo jesti, in bodem tí povedala, po kateri cesti pojdeš!«

¹⁾ Lj. Zvon III. 75, IV. 44; Ljubíć II. 553; Tangl l. c. 250.

Reformacija v Slovencih.

(V tristoletni spomin smrti Jurija *Dalmatina* (dne 31. velikega srpana 1589), pisatelja slovenske »Biblije«.)

Spisal Andrej Fekonja.

(Dalje.)

Razvoj protestantstva med Slovenci.

Rakó se je protestantski nauk slovenskih reformatorjev stopnjema širil in utrjal med našimi pradedi v posameznih pokrajinah, o tem nam nekoliko v obče pripoveda J. Trdina v omenjeni knjigi svoji: »Zgodovina slovenskega národa« str. 105. i. d. Govoreč o Trubarji in prvih novoverskih propovednikih, njega tovariših, pravi med ostalim posebej z ozirom na *Kranjsko*: »Primož Trubar je začel okoli 1540 (no pač že preje, ok. 1531) leta najpreje v Ljubljani novo vero v nemškem in slovenskem jeziku oznanjevati, in ker jih je tukaj kmalu mnogo dobil na svojo stran, šel je tudi na kmete, kjer so njegove goreče, slovenske propovedi imele tudi mnogo poslušalcev. Najpreje in z največjo naidušenostjo vsprejeli so njegove nauke mogočneži, bogatini, plemenitaši. Največji vzrok je bilo gotovo to, da so, ker po novi veri duhovniki niso smeli imeti nobene posesti, teh posestij plemenitaši poželeli in se jih tudi po odpovedi od stare cerkve na mnogih krajih polastili. Vender so Trubarjeve besede od konca našle dobro mesto tudi pri ostalem ljudstvu in so posebno po mestih bile vsprejete z velikim veseljem. On uči po vseh teh slovenskih krajih (v Loki pri Radečah, na Laškem, v Št. Jarneji, Celji, Trstu) takó pospešno, da je v kratkem med njihovimi prebivalci neki več luteranov nego katoličanov. Svoje delo vrši sedaj tem laglje, ker dobi izvrstnega pomagača, korarja Wienera, kateri jednako navdušeno in srčno kakor Trubar nove nauke Slovencem oznanjuje.¹⁾

»Mlačnost za vero« (piše Trdina dalje) »je do malega splošna, prava gorečnost je le še v duhovnikih po kmetih, pa tudi ti se niso vselej srčno ustavljali početju Trubarjevemu in njegovega tovariša. Toda plemstvo se je zvečine preverilo; najimenitnejši možje so postajali luterani, med njimi tudi Herbert Turjaški (Auersperg), srčni bra

¹⁾ Škof Kazianer je bil l. 1542. Trubarju izročil slovenske, Wieneru pa nemške propovedi v stolni cerkvi ljubljanski (gl. 1.j. Zvon III. 74.).

nitelj dežele proti bosenskim Turkom. Samostani so namesto vzgled pobožnosti, sedaj postali vzgled mlačnosti in razuzdanosti, — le menihi zatiškega samostana so zavoljo svojega pravega duhovskega življenja sloveli in ljudstvo v stari veri utrjevali . . . Škof Urban (Textor) začne krivoverce izganjati; tudi Trubar in Wiener morata deželo zapustiti in na Nemško bežati. Stvari se res tudi na boljše obrnejo. Pa nasledki Trubarjevih propovedij so segali že predaleč, da bi se bilo moglo luterstvo s korenino zatreti. Ravnanje škofovo goreče luterane le še bolj razdraži; oni sklenejo, namesto izgnanih si dobiti nove propovednike, da se ne bi samo ustavljali zopet krepkejemu katolištvu, temveč bi se tudi nova vera še dalje po deželi širila tudi onde, kjer ni bila do sedaj celó nič ali le malo znana. Nova krivoverna propovednika sta izvoljena Juričič (glasoviti Jurij Kobilja) in Tulščak (navadno Scherer, zdevek, — strižec?), katera mogočno plemstvo takó krepko vzame v bran, da smeta brez skrbi Lutrove nauke oznanjevati. Ta moža in spisi, ki so se dobivali iz Nemčije, izpodkopljejo katoliško vero ne le po vseh gradovih, temveč tudi zvečine po mestih.*

Posebno se je v Ljubljani ukorenila nova vera. Njen duh se je razlegel s propovednic — špitalska cerkev je prišla (1558) v last luteranom in je njih glavno zbirališče — in iz novo ustanovljene šole kjer je prvokrat slovenski jezik zadobil svoje pravice (Trdina 109). A močno se je utrdilo luterstvo tudi na Gorenjskem, zlasti v Kamniku, Rádovljici in Bégunjah, v katerih krajih so bili protestantje postavili tudi svoje molilnice; pa še v Kranji, na Bledu, v Loki in po drugod v gorah. V tem predelu so (po izrazu dra. Križaniča 69) »posebno goreči predikanti razsajali.« V Rádovljici so v mestnem svetovalstvu bili sami protestantje, in tudi v Kranji si je mestni svet l. 1579. izvolil luterskega župana. (Kot posebnost naj se še omeni, da je v Bégunjskem gradu pri Juliji Kacijanarjevi bivši neki krojač Klement Bobek skozi deset let [1580.—90.] propovedoval v tamkajšnji kapelici; in da je v Kamniku celó neka vdova Katarina Stobe [l. 1567.] očitno zagovarjala luterstvo.). Na Dolenjskem je med drugimi mesti posebej znano Krško, katerega prebivalci so se bili mnogo poprijeli nove vere. Saj osobito ženske so rade poslušale luterskega propovednika, in za mestne sodnike krške se je dolgo volil kak protestant. Spomina vredno je tudi, da je omenjeni Bohorič tukaj v svoji hiši poučeval sinove dolenjskih graščakov. Na Notranjskem pa so zlasti prebivalci Vipavske doline bili zvečine prestopili k novi veri. Istotako je bilo protestantov v Gorici, katera je v óni dóbi spadala h Kranjski deželi.¹⁾

¹⁾ Vid. v letopisih Matice Slov. sestavke: o Kranji (1870), Radolici (1872 in 1873), Kamniku (1876), Krškem (1879). — Trdina l. c. 110; Križanič 69.

»Ako je bilo že v Kranjski tako« — nadaljuje isti naš zgodopisec Trdina — »bilo je še slabše v Koroški in Štajarski. V Koroški zlasti je vzgled slabih duhovnikov in samostanskih ljudij napravil mnogo pohujšanja«. Že je bilo omenjeno, da je bil tukaj Lutrove nauke najpreje očitno oznanjeval minoritski gvardijan v Wolfsberku, Volk Todt, kateri je za novo vero pridobil mnogo ljudij v isti okolici. Dalje so pri Sv. Pavlu v Lavantski dolini nekateri benediktinci javno se izrekli za luterstvo, drugi pa so na tihem pristajali k njemu, takó da je samostanski red sčasoma povse propal (l. 1576., 1583.) in je menihov tu bilo vse menj in menj. V Spodnjem Dravbregu pak so zborni kanoniki vsi prestopili k protestantstvu in se je nató kapitelj razšel. Lavantski škof Georg III. Stobaeus (l. 1599.) imenuje v nekem izvestji duhovnike svoje škofije krivovérske, ljudstvo pa sodomsko!¹⁾ Natančneje o tem vendar tu ne moremo govoriti, ne imajoči nadaljnjih podatkov; nego povzemamo le óno, kar nahajamo za tó stran pri našem zgodopisci cerkvenem.

Dr. Križanič namreč piše (str. 70., 71.): »V slovenski Koroški so bili gospóda in graščaki jednako uneti za luterstvo, kakor v Štajarski in Kranjski; kar se že iz tega vidi, ker so svoje doneske plačevali za novo slovensko književnost, ki je bila polna Luterovih načel, ker so iz Nemčije teh knjig pošiljali največ v Koroško, posebno v Beljak, in ker so svoje sinove radi pošiljali v Nemčijo na visoke šole; samo v prvi polovici XVI. veka je bilo 29 dijakov iz Koroške zapisanih na vseučilišči v Wittenbergu, od koder so potem novo vero uvajali. Deželni stanovi so posebno med Slovenci na kmetih na vse kriplje delali za novo vero ter so 300 slovenskih Svetih Pisem med nje razdelili«. Nova vera se je zlasti močno ukorenila v Celovci, kamor se je bilo po požarih leta 1514. in 1538. priselilo mnogo tujcev, ponajveč švabskih Nemcev, takó da se je Celovec izpremenil malone v povse protestantsko mesto. Leta 1564. so že prepovedali očitne procesije v praznik Sv. Rešnjega Telesa in v Križevem tednu. »Vsi Celovčanje so bili s tem zadovoljni, in le v Št. Vidskem predmestji je bilo še nekoliko katoličanov«. Da so si celovski protestanti leta 1578. sezidali novo cerkev, sedanjo stolno cerkev, pri kateri je bil nastavljen (nemški) luterski paster in njemu v pomoč tudi propovednik slovenski, povedali smo že preje. »Koliko je bilo luteranom do tega, da se propoveda tudi slovenski« (pristavlja Križanič), »svedoči to, da so si mladega Trubarja celó iz Würtemberske najeli za slovenskega pro-

¹⁾ Tangl l. c. 252: »das Volk sodomitisch, . . . Geistlichkeit ketzerisch«.

povednika«. ¹⁾ »Tudi v Št. Vidu so bili katoliki že redki. Pri volitvi mestnih svetovalcev so katolike popolnoma izključili ter sklenili, da nijednemu katoliku mestnih pravic več ne dajo. Ko je celovski pastor (Lang l. 1576.) izdal svoje pridige, naročili so jih meščani v Št. Vidu 16 komadov. V Beljaku se je nova vera zaradi tega lahko hitro širila, ker je mesto bilo pod akvilejskim patrijarhom, kateri ni imel slovenskih duhovnikov, ki bi se novotarstvu upirali ter preprosto ljudstvo poučili, italijanskih duhovnikov pa ljudstvo ni razumelo. Da je tudi Vélikovec imel svojega predikanta (l. 1568.), Jur. Wiesera, smo že tudi slišali. Vlada mu je zapovedala, da se naj pobere iz dežele; Wieser se je potem sicer poslovil s propovednice ter se je delal, kakor bi menil oditi, a ostal je v Vélikovci ter skrivoma kakor preje deloval. V gorenji Koroški je le spodnja Zilska dolina deloma vzprejela novo vero, za katero se je tam posebno zanimala bogata graščakinja Ana Neumann. V dolnji Koroški pa so bili v luterstvo zapleteni najbližji sosedi okolo Celovca, posebno na severni strani mesta«. — Takó in toliko dr. Križanič.

Med koroškimi plemenitaši, ki so bili za protestantstvo najbolj uneti, treba še omenjati rodbine že imenovanega barona Janeza Ungnada. Ne samó Janez Ungnad (bivši deželni glavár štajerski, vojaški poveljnik petim dolenje-avstrijskim deželam, slovenske in hrvaške) podpiral je na tujem lutersko-slovensko književnost, nego tudi njegovi sinovi Ludovik, Karol in Simon, delovali so domá močno za novo vero. V Lavantski dolini so od dveh fár katoliške duhovnike pregnali, pa so nastavili pastorka na graščini Waldensteinski in osnovali tudi šolo ter napravili ta kraj v zbirališče in zavetišče tamkajšnjim protestantom. Jednako so delali na svojem grádu Žineku (Sonneck) pri Doberli Vesi v Junski dolini. Monštránice, kelihe, svetilnike idr. od drage kovine so raztopili, ostalo cerkveno opravo in mašno obleko pa prepustili družini, katera je s tem napravljala očitne obhode in se vedla jako pohujševalno in zeló nespodobno; cerkvene dohodke so pgrabili za sebe, a cerkvam pripadajoče podložnike in posestva poprodali. Sploh so Ungnadi na vsakeršni način pospeševali protestantstvo v Koroški. ²⁾ — Tedaj se je, kakor pravi zopet Trdina (str. 107.), »po mestih in vaséh luterstvo urinilo; pa prijatelji nove vere niso bili tu

¹⁾ Kateri luteranec? Kateroga mladega Trubarja? In za katero mesto ali kraj? — Pač je Felicijan T. iz Neméje prišel v Krausko leta 1580., postal tukaj pastor nemškimi in slovenskimi lutrovcem, pregnan leta 1598. iz Ljubljane . . . (Jezičnik XXI, 11.). A. F.

²⁾ Tangl l. c. 249. — O Ivanu baronu Ungnadu vid. Antona Raiča spis v »Lj. Zvonu« l. 1887. števil. 1. in 2.

tako zmerni, kakor v Kranjski. Grajanje, zabavljanje, preganjanje, ropi in poboji godili so se malone v vsaki večji vasi, pri Nemcih in Slovencih. Pobožne procesije h Gospé Sveti so bile napadane in skrunjene; božji potje so nehali; mašne knjige so bile sežgane, maše same so nehale.

»Jednake silovitosti so se godile v štajerskih mestih; vender« (pripomenja naš pisatelj) »slava Slovencem! da so se jih tukaj oni malo udeleževali; le v Radgoni je tekla kri zavoljo vere.« V Štajerski je največ protestantov bilo pač v nemškem delu. Zlasti Nemški Gradec je bil v kratkem času blizu čisto protestantski. Katoliki si tam že leta 1552. niso upali obhajati Sv. Rešnjega Telesa procesije, katere potem niso imeli skozi dvajset let; prepovedano je bilo o delavnikih darovati mašo; in niti duhovni niti svetni dostojanstveniki katoliški niso bili na ulicah življenja varni. Nekoliko posameznostij o protestantskih nasilstvih med štajerskimi Nemci omenja dr. Križanič na str. 61. Takó v Gradci: »Na krškega škofa, ki je bil takrat namestnik nadvojvode za Štajarsko, zvrnili so iz neke hiše cel kup drv, ko je ravno prihajal do dvorne palače, tako da se je konj pod njim zgrudil. Papeževega poslanca je luterska druhal na ulici prijela, in skrnil se je komaj pod streho mestne farne cerkve. Sekovskega škofa Jurija Agrikole se je neki luteran kar na sredi ceste z mečem lotil. V pomladi l. 1590. je neki meščan, sodar, naravnost povedal, da bode svojega sinka pošiljal v lutersko šolo in da mu tega nadvojvoda ne more zabraniti. Mestni sodnik veli fanta prijeti in v mestno hišo zapreti. Ko se to po mestu zvé, tedaj je Gradčanom kri hudo zavrela, in s puškami, sulicami in meči so obstopili sodnika ter so se pogrozili, da bodo v mestno hišo ulomili in sodnika na kosce posekali, ako fanta ne izpusti. Kakih petsto puntarjev je potem pozno v noč po Gradci popivalo in zabavljalo in katoličanom nagajalo, tako da se jih je bilo res bati. . . . Nadvojvodo (Karola) samega bi na Gorenjem Štajarji luterovci nekoč skoraj pobili, tako jih je bil neki luterski kričač razgrel.«¹⁾

V slovenski Štajerski (za katero je nekaj dotičnih izpiskov objavil Ig. Orožen v svojih zbornikih »Das Bisthum und die Diözese Lavant«) bila je protestantska vera jako razširjena najprej po Savinjski dolini. Leta 1580. je bilo v Celji in v okolici že toliko protestantov, da so kupili v bližnjem Žálci dvor, kjer so mislili postaviti svojo cerkev; kar pa jim je vlada zabranila. Nató so deželni stanovi zahtevali še

¹⁾ K novi veri sta bila prestopila tudi benediktinski opat Valentin Abel v Almontu in kartuzijanski prednik Peter v Žičkem samostanu (pri Konjicah).

drugega tudi slovenščine zmožnega propovednika za tá okraj in so leta 1582. začeli v sosednji Šarfenavi (sedaj Golče v Spodnji Ložnici) zidati luterski tempelj, katerega so tudi v sedmih letih zgotovili navzlic večkratnim prepovedim deželnega kneza. Tá tempelj, sezidan s pomočjo deželnih stanov in po trudu graščakov v Savinjski in Šaleški dolini, bil je jako velik in krasen; imel je dvajset stebrov in je bil ves uložen z marmorjem in utrjen z branami in vrati. Istodobno je nastala tudi protestantska postaja poleg Vindenave pri Mariboru s cerkvijo in šolo, za katero so zlagali ponajveč graščaki na Dravskem polji in nekateri mariborski meščani. Spočetka, od sredine leta 1587., shajali so se pristaši nove vere k službi božji v Vindenavski graščini; a naslednje leto je lastnik iste, kos zemlje za pokopališče podarivši, dal napraviti hišo za propovednika, in potem so še leta 1590. deželni stanovi ukazali postaviti leseno cerkvico, stoječo na hrastovih stebrih in z deskami krita in obito. Leta 1598. pak so odločili novo cerkev zidati; kar se vendar ni zgodilo, »ker je iz Gradca že drug veter pihal« — resna protireformacija. A tudi v Mariboru samem je bilo tedaj precejšnje število protestantov, zakaj meščani so si leta 1579. za mestnega sodnika ali župana izvolili luterana.¹⁾

Povse protestantsko mesto pa je bila Radgona. Luteranje so imeli tudi tu svojo cerkev in šolo. Kakor smo že slišali, bilo je tečajem leta 1585. v tem mestu osem katoliških župnikov zaporedoma, ker nijednemu ni bilo moči obstati med drzovitimi meščani luterskimi; a mestni urad je celó ustanovljen mašni stipendij naklonil svetnemu učitelju. Nadvojvodska komisárja so Radgončanje hoteli vréči skozi okno; sploh to mesto »je kljubovalo vsem ukazom deželnega gospodarja in je, upirajoč se na močno svoje zidovje in na pomoč ogerških sosedov, tako rekoč samo sebe vladalo«. Le z vojaško silo je uspela pozneje tukaj protireformacija. Tedaj se je še tudi na Ptuji zvédelo za šestdeset oseb, katere so bile več ali menj udane luterstvu. In napósled, da so v Velenjskem trgu privrženci nove vere (poime-noma gospodje Wageni) leta 1574. katolikom vzeli podružnico Matere božje ter jo pre naredili v luterski tempelj, katerega so imeli do leta 1600., bilo je itak že omenjeno.²⁾ (Dalje prihodujič.)

¹⁾ Ig. Orožen Op. c. Dekanat Cilli 48 sl., Dekanat Kötsch 320 sl.

²⁾ Križanič 61, 76, 77; Lapažne: Zgodov. štaj. Slovencev 166.

dijani južne Amerike in drugi. Dokaj grozovitejši so bili v prejšnjih časih prebivalci Tahitija, ki so lomili svojim otrokom ude pri nogah pričenshi, češ, da s tem duši pokažejo pot, po kateri naj se umakne iz života.

Na Fičijanskih otokih (Oceanija) tiščé otrokom usta in nos toliko časa, da se zaduše, na Kitajskem jim devajo mokre prte na usta, ali jim natlačijo vánje pepela in rajževega zrna. V Novem južnem Walecu v Avstraliji jih zadušajo z dimom, ob reki Murray v Avstraliji pa natlači mati novorojencu žrjávica v ušesa in jih zadela s peskom. Kamčadali mečejo svoje otroke žive psom. Kitajci jih utapljajo v posodi, polni vode, po nekaterih krajih Indije jemljejo za tó tudi mleko. Račputi n. pr. skopljejo luknjo v zemljo, napolnijo jo z mlekom in utopé v njem otroka, vendar pa je v Indiji priljubljen še najbolj opij, ki nežno stvárco hitro vpijani in ob jednom tudi umori.

Ta žalostni pôsel opravljajo pri nekaterih razrodih matere, pri drugih očetje, pri nekaterih pa imajo za to posebne obrtnike; na Tahitiji so bile odločene v morjénji izvežbane ženske in po Fičijanskih otokih so vsaj prej hodili strokovnjaki po vaséh povprašujé, če ni kaj opravka zánje.

Odkar pa se razširja krščanstvo bolj in bolj, izginja ta grozovita navada od dné do dné in ne bode več minilo mnogo desetletij, ko se bode o detomóru pripovedovalo kakor o kaki skoraj neverjetni pravljici.

Reformacija v Slovencih.

(V tristoletni spomin smrti Jurija *Dalmatina* (dné 31. vélikega srpana 1589), pisatelja slovenske »Biblije«.)

Spisal **Andrej Fekonja.**

(Dalje.)

ežélni stanovi štajerski, koroški in kranjski, katerih pretežna večina je itak bila prestopila k novi veri, zahtevali so leta 1556. od cesarja Ferdinanda I. slobodno izpovedanje evangeljskega verstva. Ferdinand jim tega sicer ni dovolil; ali, ker je na vse strani imel toliko raznih skrbij, in zlasti v tedanjih vójnah turških nikakor ni mogel pogrešati pomoči »slo-

venske* gospôde: dopustil jim je vender sv. obhajilo pod obojo podobno (kruha in vina), dokler ne izreče o tej stvári rozsodbe svoje tedaj zborujoči koncil ali cerkveni zbor tridentski. Zató so ponavljali deželni stanovi prošnjo svojo na vsakem zboru, ki se je zaradi dovoljenja davkov in vójne sklicaval vsako leto in o drugih prilikah tudi med letom; dokler jim ni Ferdinandov sin, nadvojvoda Karol, na (omenjenem) deželnem zboru v Brucku leta 1578. odobril slobodnega veroizpovedanja, pogodivši si, da mu bode prosto delati na svojih posestvih in po vojvodskih mestih, kakor bode sam hotel.¹⁾

Ker so tudi nekateri cerkveni poglavárji slovenski (Kazianer, Seebach) bolj »ljubili mir ter niso hoteli v svojih škofijah napravljati očitnih, morebiti celo krvavih zdražeb*: tedaj je — piše Trdina — »ljudem bilo do malega bolj na voljo dano, izvoliti si to ali ono vero; tudi duhovščina ne posebno zadrževana, ako se komu katoliška vera več všeč ne zdi; od zgoraj se je molčalo, od spodaj pa tudi ni bilo dovolj moči, srčno ustavljati se zopet zmagujočim luteranom. Tedaj se katoliška vera od leta do leta gubi in zavrača v čimdalje ožje kroge; samostani stojé večidel prazni, beseda deželnih duhovnikov je preslaba, glas vpijočega v puščavi; z jedno besedo: po vseh slovenskih krajih zmaguje nova vera. — Leta 1564. se je štelo že mnogo več luterskih nego katoliških Slovencev, akoprem so bile cerkve po deželi še zvečine v rokah katoliških prebivalcev. Cesar, ki je bil v strahu pred Turki, dovolil je sedaj očitno stanovom slobodni obred nove vere, in oni zopet so mu to s tem povrnili, da so na Turke šli in premagavši jih v Bosno zapodili. Pa vkljub temu, da je luterstvo malone povsod dobilo veljavo, vršilo se je vender vsaj v Kranjski preverjanje ljudstva mirno, brez posebnih preprirov in prelivanja krvi, ki se je isti čas v drugih krajih, zlasti v Francoski in Holandski v potokih pretakala zavaljo nove vere.*

Črtica o tedanjem življenji.

Kakšno je bilo po nekaterih krajih pri nas življenje ob času verske razdraženosti in verskih preprirov, kaže nam nekoliko posebno poročilo iz Kranja leta 1595., ki nam ga je priobčil Jan. Parapat v »Letopisu Matice Slovenske* za leto 1870. str. 119. Ker so stvari verjetno da več ali menj bile si podobne ali i jednake tudi po drugod, kjer se

¹⁾ Starè I. c. IV. 186; Vojvodstvo Koroško 66.

je takó bil ugnezdil duh novovérski: zató podajemo tudi tu isto izvestje célo (ki je poleg še zanimivo v oziru na nekatere istovrstne prizore, vršeče se uprav tudi v naših dneh).

Neimenovani pisalec pravi v omenjenem poročilu: ¹⁾

»Prešerno in nesramno obnašanje se razširja, ljudje preklinjajo in zabavljajo od zore do mraka, zasramujejo in posmehujejo se v hišah, skozi okna in po ulicah brez nikakeršne kazni. Podnevi pijančujejo in ponoči neprenehoma do jutranjega svita ne le mestni prebivalci, ampak tudi preprosti kmetje. V nedeljah in praznikih vrè iz bližnjih krajev starina in mladina v mesto. Pred cerkvenim opravilom tekajo že v žganjarnice. Kar očitno po ulicah ga srkajo, v prodajalnicah, pa tudi po hišah in ne samo po krčmah, tudi pri sedanjem mestnem sodniku. Časih se dobro pretepó in potem se gugajo pijani kakor ne-spametna živina v cerkev. Ne mine še opravilo, takój hité k novemu vincu in posedajo ves božji dan pri polni majoliki. Drugi začenjajo na vse zgodaj kegljati na kegljišči, najrajši blizu mosta, in zamujajo službo božjo. Zopet drugi stavijo ali kockajo v neki koči ves ljubi dan do trde noči in še dalje. Toda ne samo v praznikih se godijo take reči, tudi v ponedeljkih; v tržnih dnéh ni boljše, da se sploh pohujšujejo tuji ljudje. Po 10, 20 celó 50 glđ. izgubivajo. Pred nekaj leti so se stegli in dva ubili. Poleg tega se roté in preklinjajo tako strašno, da bi se kar zemlja odprla in požrla igralce in njih brloge. Kadar vse zapravijo, izrastejo nekaterim dolgi prsti, da jamejo krasti; drugi pridejo na beraško palico z ženami in otroki vred.

V poprejšnjih časih so ob nedeljah in svetkih zjutraj pred cerkvenim opravilom in pozno zvečer ljubljanskim voznikom in tovarnikom z verigami branili, da niso mogli ne v mesto ne čez most. A sedaj, mili Bog! nekateri nimajo nobenega praznika. O zapovedanih postnih dneh jedó meso, da se vprek letí, nekatere celó silijo. — Nekateri luterani, ki znajo čitati, zbirajo druge okolo sebe in jim oznanjujejo svoj dozdevni evangelij. Na Brdo in k Sigesdorferju letajo sedaj bolj nego kedaj. ²⁾ Brez dovoljenja prodajejo posestva mestna, cerkvena, bolničina, n. p. njive, vrtove itd. Kupci smejo prodajati pred službo božjo, in brez ozira na betežne in bolnike skačejo, plešejo in godejo nekateri, kakor jim srce poželí. — Pri pobiranji davkov več potrošajo

¹⁾ Po besedi Parapatovi poleg: Mitth. d. hist. Verein. f. Krain 1867 p. 92—93.

²⁾ Na Brdu je bival tedaj luterski propovednik Jernej Knafelj, katerega je (leta 1579.) iz Kranja iztiranega v isti graščini baron Eck bil vzprejel, a je bilo od vlade večkrat prepovedano, hoditi tja Knaflja poslušat in vzprejemati od njega dozdevnih sakramentov (Istotam str. 113). — Sigesdorfer je bil bržčas kakov graščák.

nego nabirajo, pri kupčijah pa za likof zapravljajo po 10, 20 in 30 gld. Sploh se godé krivice; neki beneficijatov podložnik je moral pri prepisovanji zemljišča platiti 150 gld. Davke nakladajo samovoljno, temu več, drugemu manje, kakor jim pride na misel. Za hoste in gozde nikdo ne skrbi; kdor more, kaj ugrabi. Bésnica (?) je pripuščena tujcem, mostnine že za blizu 1000 gld. niso všteli v račun; duhovnikom in cerkvam pa posestva jemljó in sebi prilaščujejo.«

Takó nepoznani izvestitelj Kranjski leta 1595., o katerem pa sicer naš poročevalec (Parapat) pripomenja, »da je nekaj pristransko in preživo pisal.«¹⁾

Katolikov odpòr ali protireformacija.

Takšnemu počenjanju novotarskemu in takó silnemu napredovanju luterstva se je bilo začelo od strogo katoliške strani dakakor tudi nasproti delovati — kakor je že bilo tu in tam omenjeno. No izprva le slabo in zató naravski z neznatnimi uspehi. Cesar Karol V. (l. 1519.—1556.) imel je tedaj v Italiji hude vojne s francoskim kraljem Francem I.; brat njemu nadvojvoda Ferdinand (od l. 1531. rimski kralj) pak je avstrijske in ogerske dežele moral braniti proti mogočnemu turškemu sultanu Sulejmanu. Pač je bil Ferdinand že leta 1523. ukazal, da mora vsakdo oblastvu izročiti ali sam uničiti vse krivovérske knjige in spise; in dve leti pozneje isto ponavljajoč, prepovedal je še nadvojvoda v bodoče nastavljati učitelje brez škofovega dovoljenja; dà, niti pogovarjati se ne bi smelo o Lutru. A leta 1528. je Ferdinand vzajemno s kardinalom Matejem Langom, nadškofom salcburškim, in Krištofom Rauberjem, škofom ljubljanskim in sekovske škofije upraviteljem, imenoval posebno komisijo, katera je preiskavala posamezne fare gledé pravovérstva in dajala potrebne napotke ter novo vero zatirala in poravnavala tudi druge nerednosti. Ali to ni bilo baš kàj izdatno in ne trajno na dolgo; le takó nekako bolj mimogredno, po nekoder celó neporajtano.²⁾

Med cerkvenimi poglavárji se je vérskim novotarjem v Slovencih prvi bil postavil v bran ljubljanski škof Urban Textor, »sin revnih Kraševcev, pa z dušnimi zmožnostimi obili oblagodarjen«, ki je (po besedah Trdinovih) »zapustil slaven spomin« in se bode »vedno štel med prve zvezde slovenskih katolikov.« Leta 1548. je Textor pri kralji Ferdinandu dosegel vsaj toliko, da je bil Trubar in nekoliko drugih

¹⁾ Prim. tudi Ant. Kodra roman »Luteranci« v Kresu 1883.

²⁾ Lj. Zvon VII. 759; Križanič III. 58; Orožen: Dek. Cilli 43.

reformatorskih kolovodij pregnanih iz dežele; in tedaj »zopet pridobi on škofovemu sédežu z najlepšim vzgledom, z varčnostjo, bogaboječim življenjem spoštovanje in svetlost, ki je bila v največjo kvar in nečast katolištvu zvečine izginila. Vzgled škofov prešine tudi druge katolike; zveste potrdi v gorečnosti, omahujoče zopet v stanovitnost vzpodbode. Čim večje je število in oblast luteranov, s tem večjim navdušenjem se jim tudi on nasproti postavi. Sam gre leta 1556. v novoverni Kranj in tu vpričo velike množice, ki se je na semenj. (»žegnanje«) zbrala, tako presrčno govori, da ganjeno ljudstvo priseže zopet na staro, katoliško vero. Zaman ga luterani na vse strani ovirajo in mu celo s smrtjo žugajo, ako od svojega izpreobračanja ne odstopi. Ako bi bil dalje živel (umrl je l. 1558. v Donauwörthu), ni dvomiti, da se nova vera nikdar ne bi bila tako dolgo držala na Slovenskem« — misli Trdina. No, hipni uspeh Textorjevega truda ni imel stalnega vpliva.¹⁾

Razširjanju nove vere je dalje še odločneje stopil na pot cesarja Ferdinanda I. najmlajši sin

Nadvojvoda Karol,

kateri je leta 1564. dobil vlado v takoimenovani Notranji Avstriji, t. j. v Štajerski, Koroški in Kranjski z Gorico in Trstom. Novi vladár, stolujoč v Nemškem Gradci, »bil je unet katolik, ki je sklenil proti novi veri ravnati ostreje, nego njegov oče; pred vsem pa je želel kmete pri stari veri obdržati, ali jih, kjer so se že preverili, znova k nji privedi« (Trdina 110.). Naš zgodovinar J. Starè označuje njega delovanje v tem oziru v obče takó-le (IV. 189.):

»Nadvojvoda Karol je takoj prva leta vladanja pokazal, da ga je volja, povrniti katoliški cerkvi v svojih deželah nekdanjo veljavo. V tem prizadevanji so ga podpirali njegovi katoliški svetovalci, pobožna njegova žena Marija Bavarska in jezuiti, katere je nadvojvoda najpreje pozval, da so v Gradci opravljali postne propovedi, potem pa jih je nagovoril, da so se za stalno naselili v njegovem prestolnem mestu, kjer so zaslepljeno ljudstvo imeli s poukom odvracati od krivoverstva. Razven tega je Karol najpredrznjše protestantske propovednike, kakor n. pr. Trubarja takoj iz dežele izgnal, kakor hitro je zasedel vladarski prestol. Štajerska, koroška in kranjska deželna gospôda, ki so po večjem bili protestanti, upirali so se na vso moč ukazom svojega vladarja ter zahtevali versko slobodo. Ti prepiri so se vsak čas ponavljali, ali brez uspeha, kajti Karol ni odjenjal od svojega sklepa in, ako je kedaj na videz nekoliko odjenjal, storil je zato,

¹⁾ Trdina l. c. 106, 107; Letopis Matice Slov. 1870. 112.

ker je od gospôde trebal pomoči zoper Turke. Takó je plemeniti gospôdi ustno dovolil, da smejo slobodno spoznavati protestantsko vero; ali mestom in trgom te pravice nikakor ni hotel dovoliti (— razven že zgoraj o tem predmetu imenovanim mestom: Nemškemu Gradcu, Judenburgu, Celovcu in Ljubljani!). Ko so pa gospôda bili vse bolj in bolj prevzetnejši, preklical je Karol tudi te besede in začel brezozirno zatirati luterstvo. Najnevarnejše protestante je dejal v zapor, druge je izgnal iz dežele, a njihove knjige je dal očitno sežgati. — Najlepši sad Karolovega prizadevanja je bilo katoliško vseučilišče v Nemškem Gradcu, katero je skrbni nadvojvoda s papeževim in cesarjevim odobrenjem utemeljil l. 1586. ter ga poveril učenim članom Jezusove družbe.*

V kolikor se te naredbe Karolove in njih uspehi posebej tičejo Slovencev, to moremo navesti nekoliko posameznostij zlasti za Kranjsko.¹⁾ Tú je bil takoj po nadvojvodskem ukazu zabranjen slovenski »Cerkveni obrednik«, ki ga je bil Trubar sestavil (l. 1564.) za bogoslužje lutersko. Zaradi Trubarja samega dotični ukaz na izgon sicer istega leta deželnemu zboru ni bil priobčen, ker tá zaradi groznega pomora v Ljubljani tedaj ni zboroval; no vendar je moral Trubar nató meseca malega srpana leta 1565. iti za stalno v Nemčijo. Jednako sta bila izgnana novoverska propovednika iz Metlike in Novega mesta. V luterskem Krškem pak je (l. 1567.) novi župnik Polydor de Montagnana protestantskega propovednika Weyxlerja odpravil in skoro nazaj izpreobrnil blizu vse mesto. Dalje je v Gorico nadvojvoda Karol poslal posebno komisijo, na čelu nji ljubljanskega škofa Konrada Glusiča, katera komisija je velela vse krivovérske knjige pokončati, protestantom pak je dala na voljo, da se ali novi veri odpovedó, ali zapusté deželo. Tedaj se je tudi Vipavska dolina zopet vrnila v staro cerkev; le 26 oseb je bilo takó trdovratnih, da so rajši popustili stari dom, nego novo vero. V Kamniku je Karol županu zapovedal, vse protestante iz mestnega svéta iztrebiti, propovednike pa pregnati in ako se zopet prikažejo, pozapreti jih. Istotako je v Rádovljici nadvojvoda protestantski mestni svèt razpustil in velel izvoliti novega katoliškega. Na Bledu je okrajni glavár Lenkovič ljudem prepovedal, poslušati luterske propovedi in jim je pretíl tudi s kaznijo v denarjih. Mestnega župana iz Kranja so v Nemškem Gradcu vrgli v ječo, ker je protestantskemu propovedniku Knaflju dovolil v mestu stanovati (l. 1579.). Navzlic nadvojvodskemu ukazu mestni svèt Knaflja vendar ni izgnal in je namesto zaprtega župana izvolil novega protestantskega.

¹⁾ Poleg Staréta 188, Trdine 110, Križaniča 69.

Tudi v Rádovljici so se luterski meščani leta 1587. pri deželnem zboru v Ljubljani pritožili zoper (bajè) nepostavno in neusmilno ravnanje nadduhovnika rádovljiškega in prošta ljubljanskega Gašperja Freudenschussa v svetnih in cerkvenih pôslih, kateri pritožbi so se pridružili tudi Ločanje, Blejci, Bohinjci in drugi. Kranjski stanovi so tem pritožbam in prošnjam do nadvojvode Karola dodali nekatere vzglede brezozirnega neusmilnega vedênja katolikov do drugovercev navzlic verski pogodbi v Brucku in se ostro pritožili zoper táko postopanje ter zahtevali, naj se ljudem pušča verska sloboda in popravijo krivice, pretéci: da se ne lotijo prej niti adrese niti posvetovanja o letnih doneskih za hrvaško gránico in o drugih potrebah. Ker komisárji niso vzprejeli pritožbe, zapustili so luterski poslanci zbornico in ostal je samó duhovenski stan, češ, da hoče dovoliti adreso. A premalo jih je bilo. Vladni komisárji so pretili z razpuščenjem zбора, ako ne stori svoje dolžnosti in po posebnih poslancih ne odpravi verskih pritožeb do nadvojvode. Stanovi se niso udali. In da so vzprejeli vladne terjatve, prisiljeni so bili komisárji dné 18. svečana leta 1587. vzprejeti pritožbo. — Dà, rádovljiški meščani in drugi zaradi nove vere preganjani podložniki iz bližnjih krajev zlasti z Blejskega, vzdvignili so se leta 1587. celó na upòr. Dvesto jih je bilo skupaj, in z orožjem udarijo proti Blejskemu grádu. Od hiše do hiše gredé so postavljali s slovesnim trobentanjem krivovérce v poprejšnje kmetije, s katerih so jih bili katoliki pregnali, rekoč: »Postavljamo te na zemljišče in vračamo ti, kar je tvojega, da bodeš graščini pokoren s štibro, davkom, tlako in z vsem zunanjim, kar pa zadeva vest in dušo, nisi dolžen ubogati.« No, Ločanje in Blejci so se na posredovanje svojih gospodárjev, frizinškega in briksenskega škofa, vender vrnili zopet v staro cerkev; »udati so se morali morebiti ne toliko boljšemu prepričanju, kolikor vedno rastoči sili.« ¹⁾ Le Rádovljičanje in Bégunjci so še ostali trdovratni; tukaj je propovedoval J. Dalmatin (l. 1588.) pri vdovi Juliji Kacijanarjevi.

Vse te nadvojvodske naredbe zoper luterane so torej res bile le »polovične in zla niso s korenóm iztrebile, ampak samo nekoliko ovi-rale« (Križanič). »Tudi v Ljubljani« — pravi Trdina — »začelo se je sicer med tem ostreje proti novi veri govoriti in delati, ker je škof Seebach prevedel, da v takih časih milost in prizanašanje več škoduje, nego hasni. Pa njegovi nameni izpodleté zaradi ošabne novoverske stranke, in on sam se reši iz smrtne nevarnosti le s tem, da naglo zapustí Ljubljano, v katero potem silno privrè slovenskih luteranov,

¹⁾ Takó J. Parapat v Letopisu Matice Slov. 1872—73 str. 8—10.

katerim je v domači vasi njih vera bila prepovedana. Pa tudi po malih mestih in po deželi je zmaga katolištva nestanovitna, česar so bile krive zlasti tačasne razmere. Karola so začeli namreč Turki hudo pritiskati; on se je mogel braniti le s pomočjo stanov; zato je jih mora, da bi jih dobil na svojo stran, potolažiti in jim zopet podeliti slobodo novoverskega obreda. Ko premagani Turki več ne pretijo, Karol sicer poskusi omejiti privoljenje, čez katero so segali stanovi; pa ta poskus jih tako razkači, da sklenejo, njemu nikakeršnega davka več ne plačevati in se za njegove prepovedi poslednjič več ne meniti. Ker mu moči nedostaje, ustaviti se takemu kljubovanju: zato se povsod zopet luterstvo vzdigne ter ali popolnoma zmaga ali pa zraven katolištva veljavo dobi.*

Takó je omahovala takrat na Slovenskem vera; sedaj se je mislilo, da mora nova vera vekomaj obveljati, pa skoro jo je zopet izpodrinila njena nasprotnica, ki se je zdela malone popolnoma že zadušena. In to ne samó v Kranjski, nego in tem bolj še v Štajerski in Koroški tudi v slovenskem délu. Saj so v poslednjih dveh pokrájinah uprav v tej dôbi bile nastale nove protestantske nasébine in cerkve pri Celji, poleg Maribora in v Radgoni pa v Celovci, in so se baš tedaj dogajali omenjani neredi in nemiri zopet v Celovci, Vélíkovci, Dravbregi, Radgoni idr. »Sploh se je videlo« (da se poslužimo zopet besed Trdinovih), »da nedostaje pravega moža, ki bi imel zraven junaškega poguma visoko učenost, zraven gorečnosti za vero stanovitno, neutrudno marljivost, da bi mogel premagati ovire, ki so bile katolištvu na poti, in luterstvo zopet pregnati iz dežele in naroda, ki je bil toliko let zvest sin katoliške cerkve.*

No, ták mož, ali bolje, táki možje, pojavili pa so se vendar tedaj o prehodu XVI. v XVII. vek, kateri so, imajoči omenjena svojstva, z združenimi močmi se lotili resnobno dela protireformacijskega ter zadali pač smrtni udarec protestantstvu vsaj v večjem delu Notranje Avstrije, torej tudi v Slovencih. Bili so to: Deželni vladár: Karolov sin in (od l. 1595.) naslednik mu nadvojvoda Ferdinand, poznejši cesar Ferdinand II., zmagovalni pobojevalec protestanstva tudi v Češki izza bitke na Beli Gori; pa cerkveni poglavárji: škof lavantski Jurij Stobaeus, tajni svetoválec in namestnik v notranjeavstrijskih deželah, zapravo duševni vodja protireformaciji; zatem škof sekovski Martin Prenner, zaradi svoje gorečnosti v iztrebljanji luterstva nazvan »malleus haereticorum« (kládívo krivovércem); in zlasti škof ljubljanski Tomaž Chrön, »navdušen apostol katoliške vere, v duhovnem obziru za Slovence ono isto, kar na turških boriščih Janez Kacijanar

ali Herbart Turjaški.«¹⁾ — O téh móž delovanji v rečenem zmyslu nam je priobčil v domači književnosti največ podatkov zopet dr. Križanič, popisujé isto v posebnem oddelku (str. 72. sl.): »Prava reformacija v Notranji Avstriji, zlasti na Slovenskem«; kar hočemo tudi mi v naslednjem upotrebiti z nekaterimi pristavki in dopolnjami.

Nadvojvoda Ferdinand, pravi reformator.

»Ko je Karol leta 1590. umrl, vladala sta namesto mladoletnega njegovega sina Ferdinanda najpreje nadvojvoda Ernest, potem pa nadvojvoda Maksimilijan, brata cesarja Rudolfa II. Pa že leta 1595. se je Ferdinand z vseučilišča v Ingolstadt vrnil v Gradec ter sam prevzel vlado, dasi je šele izpolnil 16. leto. »Mladi nadvojvoda« (— takó piše dr. Križanič — nekoliko po Starétu 191. —) »bil je še mnogo bolj unet za katoliško cerkev, nego njegov oče, in nikakor ni mislil dovoliti, da bi se v njegovih deželah šopirila Lutrova nova vera. Deželna gospôda so hoteli, da naj jim potrdi vsaj toliko verske slobode, kolikor jim je podelil oče njegov; ali Ferdinand se jim je odločno uprl in ni hotel prav nič vedeti o teh pravicah, katerih Karol itak nikdar ni podpisal. Ferdinand se je očitno izjavil, da v svojih deželah ne trpí druge vere negoli katoliško. Cesar Rudolf ga je svaril, naj se nikar ne prehití; ali pobožna mati je njegovo postopanje popolnem odobravalala ter ga vzpodbujala k stanovitnosti. Obča misel je bila, da ni móči tega več izvršiti, ker je luteranov že bilo kakor listja in trave.«

»Nadvojvoda je najprej zaupal na božjo pomoč. Potoval je v Italijo na imenitno božjo pot v Loretto, kjer je pred oltarjem Matere božje obljubil, da ne bode odjenjal, dokler popolnoma ne iztrebi krivovérstva iz svojih dežel. Previdnost božja je hotela, da sta v njegovih deželah tedaj pastirjevala dva izvrstna škofa. Martin Prenner, škof sekovski, zagovarjal je s krepko besedo in s pismom resnice katoliške vere ter razkrival zmote nove vere. Prava naslomba pa je bil za Ferdinanda izkušeni in značajni lavantski škof Jurij Stobaeus, mož poln duhá božjega, ki je z bistrim svojim umom mlademu nadvojvodi vedno pravo svétoval in ga ravno takó odvráçal od nepremišljene ostrosti, kakor od boječe popustljivosti. Leta 1597. je Ferdinand imenoval Tomaža Chröna za ljubljanskega škofa; in to je tretji vladika, ki je z velikim umom in apostolsko gorečnostjo podpiral veliko podjetje vojvodino.«²⁾

¹⁾ Koled. Družbe sv. Mohora 1868, 44; Trdina I. c. III.

²⁾ Chrön je bil sin ljubljanskega mestnega svetovalca — protestanta; mašnik posvečen v Sekovi leta 1588. in župnik tam; a še istega leta kanonik v Ljubljani — na mestu P. Trubarja.

Pozivajoč se na sicer čudno pravilo istih knezov protestantskih — določeno v verozakopskem miru v Augsburgu leta 1555.: »Cuius regio, illius et religio,« t. j. vladár odločuje o veri svojih podanikov: začel je torej strogo katoliški in po jezuitih vzgojeni nadvojvoda Ferdinand resno protireformacijo v Notranji Avstriji. Ko so bili deželni stanovi Štajerske, Koroške in Kranjske prišli poklanjat se novemu vladárju in prisezat zvestobo, izprožili so najprej besedo o verstvu zahtevajoči, da jim se potrdi njih slobodno veroizpovedanje protestantsko. Toda Ferdinand jim takoj pojasni naprosto in odločno: Prisega zvestobe in dogovor o verskih stvareh da je dvoje, jedno različno od drugega. Naj le stanovi prisežejo zvestobo, kakor je njih dolžnost; verske strani se bode že on sam pozneje lotil vestno. In prisegli so zvestobo stanovi vseh treh dežel. To je bilo prvo. Potem je nadvojvoda odpravil vse nekatolike s svojega dvora in ukazal vsem uradnikom, da se ravnajo po njem, svojem gospodarji; deželnim stanovom pak je zatem nadalje odrekel sloboščino za sloboščino, kar so jih isti ob ugodnih prilikah njegovemu očetu Karolu bili iztrgali.¹⁾ — Nató je, vrnivši se iz Italije in Rima, kjer se je bil o svoji stvári sporazumel tudi s papežem Klementom VIII., Ferdinand po nasvetu škofa Stobaeja proglasil znamenite in za protestantstvo v Slovencih odločilne naredbe. Najprej:

Izgon predikantov. — Škof Stobaeus je namreč nadvojvodi Ferdinandu na njegovo vprašanje zaradi protireformacije odgovoril v pismu d. pri Sv. Andreji v Lav. dol. dné 20. vélikega srpana leta 1598. med ostalim svetujé: »Nadvojvoda naj v svoji vladárski oblasti, katero ima od Boga samega, zapové, da morajo vsi njegovi podložniki biti katoličani; kateri pa tega nečejo, naj zapusté njegove dežele; ker čudovito moč in veljavo ima oblast vladárjev, posebno v takih resnobnih časih in v svetih rečeh; ta oblast napolnjuje hudobneže s strahom, a dobrake s poštovanjem.« Nató je Ferdinand, počenši pri glavi, takoj dné 13. kimovca i. leta izdal deželnim stanovom štajerskim ukaz: Protestantske cerkve in šole kakor v Nemškem Gradci in Judenburgu takó v vseh deželnemu knezu podložnih mestih in trgih da v štirinajstih dneh pozapró, predikante in šólnike svoje pa spravijo iz dežele ter vse nove namestitve cerkvenih služeb da opusté. Predikantom in šólnikom je bil priobčen prepis tega ukaza, vender najprej samó nemškograškim, ker so tukaj bili kolovódje protestantstvu. Povelje je osupnilo; toda nikdo ni mislil, da bode obveljalo. Protestantski stanovi so Ferdinandu poslali dolgo prošnjo, naj ukaz prekličé, in so ga

¹⁾ Vid. Weckstimmen f. d. kath. Volk, VI. Jahrg. 10. Heft, p. 16 sq.

opozorili na nevarnost pretečo deželi od Turkov. Ferdinand takoj dné 23. kimovca izdá drugi ukaz, v katerem pograja nepokorščino deželniñ stanov, predikantom pak znova odloči ròk osem dnij, v katerih jim je deželo zapustiti. Protestantje so mu zopet ugovarjali in tudi pretili ter se skrivaj zbirali; a predikantje sami so kakor besniki tekali po Nemškem Gradci, nadvojvodo psovali in katolike zmerjali, a odpravljali se niso. Tedaj pa Ferdinand razpostavi po Nemškem Gradci tristo zanesljivih vojakov in dá dné 28. kimovca tretji ukaz (predpóludne nabit na zid) velèč: »Pred solnčnim zapadom pojdejo pod smrtno kaznijo vsi predikantje iz Nemškega Gradca in v osmih dnéh istotako za glavo iz vseh dežel Njega knéžje svetlosti.« In to je pomagalo. — Dné 30. vinotoka je nató nadvojvoda še proglasil ukaz, da morajo vsi predikantje in luterski šólniki še tisti dan zapustiti Ljubljano, v treh dneñ pa oditi iz vseh njegovih dežel notranjeavstrijskih. In tedaj so novovérski propovedniki in učitelji zvečine zapustili Nemški Gradec, Ljubljano in sčasoma tudi druge kraje in mesta. Le posamezni so še tù in tam se potikali po gradovih, kakor n. pr. Fel. Trubar v Kranjski, Dolianski v Štajerski, in pač še več njih po Koroški, katere so plemenitaši pri sebi skrivali in pred vlado branili. ¹⁾ (Dalje prihodnjič.)

¹⁾ Prim Križanič 73, 74, pa Weckstimmen l. c. 18, 19.

Ob citrah.

Ob citrah dèklica sedi:

Izvablja strunam mile glase,
Premišlja v duhu prèšle čase,
In sólza lice ji rosí.

Drugače je biló nekðaj:
V nedolžnih prsih nádej sreča,
Radósti, ljubezen koprneča . . .
Mladenki cvèl je zémški ràj.

Predrag spomin, spomin veselí!
Ob njem pri citrah je sedela,
Sladkó ji duša je drhtela:
Tedaj jo prvič je — objél!

Nezabni hip! Radósti svít,
Življenja tihi čar dražestni,
Ljubezni čut sladkó-bolestni
Bil ž njim je v dvoje prsij vlit.

Na veke? Ne! Slovó, slovó,
Kdo tvojo bi bridkósti opisal?
Tvoj hip je dèklici zarisal
Gorjá spomin v srcé mladó!

Grenèk spomin in nevesél!
Ob citrah spet je ž njim sedela,
Kakó ji duša je drhtela,
Ko tù jo zadnjič je — objél!

In šel brez njé po svetu, sam!
Zakaj? Nezvest ni mogel iti —
Nò smel mladenke ni ljubiti
Zató je šel, Bog védi, kam . . .

Ob citrah dèklica sedi:
Izvablja strunam mile glase,
Premišlja v duhu prèšle čase,
In sólza lice ji rosí.

L. A.

venski, kakóve in kolike vrline dičijo zvestega, ali žal, le premalo znanega znanca njegovega! Videli smo, v kakó neugodnem razmerji se je porodil, uverili se tudi, da mu ni sedaj ni posuta steza z mehкими cveticami nego preobilo potresena z bodečim trnjem, kakor malokomu. Vender navzlic temu je njega življenje vseskozi posvečeno národu slovenskemu, od katerega je prejel še ubogo malo. Vprašamo torej po pravici: Koliko ima dežela naša ta kih sinov? Koliko mladina slovenska toli svetlih vzgledov prave delavnosti, jeklene volje, pristnega rodoljubja? Radi in često ji kažemo možé, dvignivše se po svoji móči iz temé in prahú v solnčno svetlobo — kažimo ji tudi pevca našega! —

Petindvajset let! Ali hočemo želeti Cimpermanu, da bi praznoval tudi petdesetletnico književnega delovanja? Odkrito rečemo: v takem razmerji — ne! Ako danes zatisne očí, zatisne jih lahko mirno, malone bi rekli veselo, kakor bolnik, kateremu življenje ni ponujalo družega, nego nepretrgoma skoraj zgolj bolesti! A to mu želimo od vsega srca, da bi óne dni, katere mu je odmerila dobrota nebeska, preživel vsaj brezskrbneje če ne lepše, nego jih je doslej, želimo zlasti, da bi se národ slovenski često in rad spominjal pevca svojega ter mu končno kličemo soglasno s Stritarjem:

„Posvetil bratom si duhá kreposti,
Ti miren bodi, storil si zadosti!“ —

Reformacija v Slovencih.

(V tristoletni spomin smrti Jurija *Dalmatina* (dné 31. vélikega srpana 1589), pisatelja slovenske »Biblije«.)

Spisal Andrej Fekonja.

(Dalje.)

Reformacijska komisija v Kranjski leta 1614.—1618.

Ne omenjajoč tu nadalje ostalih ravnokar navedenih pomočkov protireformacije,¹⁾ hočem le še nekoliko posebej izpregovoriti o takozvanih versko-reformacijskih komisijah, »Commissiones Religiones Reformationis«, katere je postavil nadvojvoda Ferdinand leta 1600. v pokrajinah Štajerski, Koroški in Kranjski, z nalogo, da zopet pridobé ljudstvo stari veri.

¹⁾ N. pr. za Ljubljano gl. »Letopis Matice Slov.« 1885. 242. — 6.

Primer o poslovanji take versko-reformacijske komisije nam kaže neki »Protocoll Religionis Reformationis in Krain de anno 1614. 15, 16, 17,« ki ga je priobčil Peter v. Radics v knjigi »Vodnikov Spomenik. Vodnik-Album« MDCCCLIX. str. 199.—210. In iz tega (nemški pisanega) sestavka povzemljem dotične stvari o protireformaciji, vršeči se tedaj v Kranjski leta 1614—1618., ki pa nam more biti zajedno na vzgled istemu pôslu po ostalih pokrajinah naših. — Po navodu te razprave imenovanega pisatelja razdeljujem torej predmet na dvoje ter govorim najprej o sestavu óne versko-reformacijske komisije in potem o te komisije delovanji ali o vsebini in načinu protireformacijskega poslovanja, z ozirom na omenjeni zapisnik.

Komisije sestav.

Kakor je bilo že prej omenjeno, postavil je bil nadvojvoda Ferdinand za načelnika versko-reformacijski komisiji v Kranjski ljubljanskega škofa Tomaža Chröna, kateri je bil (po Valvasorji II. 706) »reformator katoliške vere v Kranjski, dolnji Štajerski in Celjskem okrogu tja do reke Drave«. Chrön je bil pa ne samó vodja, temveč uprave duša te komisije v protireformacijskem delu. Leta 1614. imenovan za namestnika v Notranji Avstriji, bival je sicer v Nemškem Gradci; a je k važnejšim obravnavam komisijskim prihajal vsakikrat v Ljubljano, kjer je tedaj ostajal daljši ali krajši čas, kakor je bilo treba. Poleg našega zapisnika je bil Chrön pri obravnavah v Ljubljani teh-le: Leta 1614. dné 1. svečana, dné 20. svečana in dné 8. listopada; leta 1615. dné 24. malega travna, dné 25. malega travna, dné 2. vélikega travna, dné 5. vélikega travna in 4. ržnega cveta; in izza štirimesečnega poslovanja po drugih krajih, zopet dné 8. vinotoka, dné 27. listopada, pa dné 18. do 29. listopada neprenehoma; leta 1616. dné 11. do 13. malega travna, dné 24. vinotoka in dné 16. do 29. grudna; leta 1617. dné 1. malega travna in dné 1. grudna; in leta 1618. dné 9. prosinca (kolikor namreč omenja isti zapisnik).

Tomaža Chröna krepko delovanje moremo le prav razumeti, ako si ogledamo način, kako on posluje. Od prave kristjanske gorečnosti oduševljeni učitelj besede božje neutrudno dan na dan po tri, štiri ure obširno razlaga resnice katoliške vere, pri čemer mu je vedno za podlago Sveto pismo, katero on izvrstno pozna. Obično zadevajo njegove besede na trde, uporne glave. Časih pa venderle nahajajo posluha, in Chrön, zopet pridobivši to ali óno osebo, takoj je utrjen v svojem geslu: »Terret labor, aspice praemium«. ¹⁾ Primer, kakó so

¹⁾ Po Slomšekovem (»Drobtinice« 1851): »Tomaž! se dela bojiš, poglej kaj dobiš.«

njegove besede tu in tam padle na dobro zemljo, pripoveduje nam zapisnik o nekem Janezu Peeru, kateri je od škofa po triurnem poučevanju vprašan, da-li stvar razumeje, odgovoril: dà, pristavivši, da ‚kaj takega ni slišal vse svoje žive dni‘, nató se priznal za katolika in obetal, o tem se z duhovniki dalje pogovarjati ter se končno, ‚za lepi in tolažni nauk živo zahvalil‘. Škof gleda in opazuje zmeraj vsekoliko in jednako. Ne povrhoma, temveč kolikor móči natančno povprašuje vedno o tem, kaj se je vršilo za njega odsotnosti; preiskuje dotične dogodke, dasiravno mu je bilo navadno že o tem ali ónem naznanjeno v Nemški Gradec. V posameznih slučajih, ki se obravnavajo, kaže uprav toliko razumnosti o stanji stvarij, kolikor previdnosti pri njé obravnavanji. Kakó v trenutku spoznava veliko oviro, da posebno ženske najtrdovratneje nasprotujejo v verskih rečeh. Zatorej ukaže, nekatoliške žene izpreobračati strože nego do sedaj, devati jih v ječe ter jih dolgo imeti zaprte ob kruhu in vódi. Dà, res, tožbe o ženah, da ljudstvo šuntajo, in da so bolj zvite nego res vérne: potem popačeni izpóvedni listki, katere so oné ponarejale (o čemer bomo čuli še pozneje); njih znana nepokorščina do svojih móž, ako se je dostajalo vere, takó da po tedanjem še postavnem običaji niti moževa palica ni nič pomagala: — vse to je pač moglo biti dovolj razloga, da se je ostreje ravnalo z ‚lepim spólom‘.

Kadar ni bilo škofa vpričo, načeloval je komisiji dežélni vicedom, ki je bil sicer ž njim jednake časti. V letih 1614.—1626. je imel to dostojanstvo Ottavio grof Panizohl. Njega prednik Josef Panizohl, ki je bil v tej službi do konca leta 1614., bil je skupno s škofom Chrónom pri komisijiskih obravnavah dné 1. svečana, dné 20. svečana in dné 8. listopada l. 1614. Ottavio grof Panizohl, v vrsti dežélnih vicedomov 40., pa je predsedoval v komisiji sam te-le dni: 25., 26. in 30. ržnega cveta leta 1615., dné 29. sušca, dné 9. grudna in dné 15. grudna leta 1617., in dné 5. prosinca leta 1618.; ostali zapiski, v katerih se nahaja njegovo ime, imenujejo zraven še škofa, in to dné 24. malega travna, dné 25. malega travna, dné 2. vélikega travna in dné 4. ržnega cveta leta 1615., in dné 8. vinotoka, dné 7. in 18. do 29. listopada i. l., ali pa generalnega vikarja. Vicedom, reformacijski komisár, imel je baš isto stopnjo kakor škof; v téga nenavzočnosti izvršuje on vsa opravila, katera sicer pripadajo škofu; vicedom je tudi podpisan zajedno s škofom na nadvojvodskih ukazih. — Generalni vikar, kateri se dalje omenja kot član reformacijske komisije, bil je v drugačnem svojem pôslu glava duhovnemu sodišču vsakokratnega škofa, kateri zbor je razsojal ne samó o zasebnih stvaréh duhovnikov,

temveč tudi v prepornih stvaréh zakonskih in zaročniških kot nekakšen zakonski sod. Kakor je razvidno iz našega zapisnika, imel je generalni vikar tudi oblast, opráščati od zapóvedi mesojeje ob postnih dnéh. Navzočen je bil generalni vikar pri ónih obravnavaéh komisijskih dné 25. svečana, dné 30. ržnega cveta, dné 7. malega srpana, dné 3. vélikega srpana vselej skupno z dežélnim vicedomom, in dné 18. listopada leta 1615. (razven dež. vicedoma tudi škof navzočen), potem dné 15. prosinca in dné 28. malega srpana leta 1616., pa dné 3. svečana, dné 13. sušca in dné 11. vélikega travna leta 1617. (vse dni tudi dežélni vicedom). Iz tega pa se tudi vidi, da generalni vikar nikoli ni bil vodja komisije. — Razven generalnega vikarja imenujejo se izmenice še nekateri drugi možje, in to nekaj poleg škofa, nekaj pa na njega mestu, v poslednjem zmislu neki g. Schanta v obravnavi dné 4. svečana leta 1614. Poleg škofa je zapisan v obravnavi dné 21. listopada leta 1615. g. Harrer, rodóm Kranjec, nadvojvodski tajni pisár in tajnik Ferdinandove matere, Marije.

V našem protokolu se omenjajo tudi podkomisárji,¹⁾ kateri so bili nastavljeni na selih v krajih slabega glasa, da so ljubljanski komisiji olajševali postopanje z zunanjimi, navadno zeló trdovratnimi osebami; kakor je dotično zapisano na nekem listu: ‚Ukazi se naj razpošljejo gg. podkomisárjem, da nekatolíčane pred sé pokličejo, v veri poučujejo in izpreobračajo; in kdor neče slušati, o tem naj se semkaj naznani‘. — In napósled nam je še omeniti tajnika. Ta je bil leta 1614.—1617. neki Schwitzer. Tajnikova opravila pri teh komisijah so bila, razven da je pisal protokol, naslednja: Dobro paziti, da se je ta ali óna komisijska odredba izvršila; nadalje sestavljati razne odloke komisárjev; potem je on sestavljal imenik ónih ljudi, kateri so se zopet pokatolíčili; časih, a gotovo le v potrebi, bil je tudi poklican k obravnavam, takó n. pr. dné 23. malega srpana leta 1616. in dné 13. prosinca leta 1618., obakrat poleg vicedoma.

To so osebe, katere so vodile in vršile pôsel verske protireformacije v Kranjski od 1614. do 1618. leta. — Kar se tiče kraja, kjer je reformacijska komisija zborovala, imenuje zapisnik le dva na izmeno: škofijo in vicedomsko hišo, po tem, kakor je bil knezoškof v zboru navzočen ali ne. Kolikorkrat je predsedoval vicedom, beležijo se obravnave zmerom le v vicedomski hiši. Gledé časa pa, kdaj se je obravnavalo, bilo je to v obče zjutraj med 6. in 7. uro, ali začenjajoč ob 7. uri. V pozivih k obravnavam se obično določuje ta dóba, rekoč: ‚Ima priti ob 7. uri zgodaj zjutraj‘. Nahajajo pa se zapisani

¹⁾ Protokol jih imenuje ‚Herren After-Commissarios.‘

tudi pozivi za popóludne, n. pr. ob 2., ali pa tudi brez določene ure. Tudi po dvakrat na dan se je časih obravnavalo, ‚pred obedom in po obedu.‘

No oglejmo si sedaj:

Delovanje versko-reformacijske komisije.

Imenitni namen,¹⁾ ki ga je bil odločil nadvojvoda Ferdinand versko-reformacijski komisiji, bila je popolna obnova stare katoliške vere v vsem ljudstvu. Verozakon dedov naj se zopet povrne k vnukom, ne s silo, ampak mirno in radovoljno naj ga vzprejmó. Kdor bi se temu ustavljal, njemu bodi prosto, da zapustí domovino ter žíví v tuji deželi tuji veri. Da komisija to vladarsko povelje izvrši, morala je posebno gledati o tem, da si stare zapóvedí in običaji cerkveni zopet zadobé veljavo pri ljudstvu. No, tu pa je bilo najpotrebneje, da se zlasti izpolnjujejo dejanske dolžnosti, katere uči vera katoliška, kot podlaga družbene blagovitosti in nravnosti.

Med temi dejanskimi nauki katoliške cerkve je posebno zapóved ob izpóvedí in sv. obhajilu. To je óna točka, o kateri se vrši večina obravnav; in kdor je prejemal ta dva sv. sakramenta, mogel se je jedino očistiti pred komisárji. Pazilo pa se je jako strogo, kakó ta ali óni izpolnjuje isto poglobitno zapóved cerkveno. Oseba, ki se je v ta namen nadzorovala, mora iti k izpóvedí in sv. obhajilu v isti fari, kjer ravno prebiva. Ta odredba je bila za to, da se je prvič lože nadzorovalo, potém pa tudi, da se ne bi moglo slepáriti z izpóvednimi listki kakor se je le prevečkrat dogajalo. Župnikom in kmetskim županom se celó vsakikrat ukazuje ‚z dekretom‘, da tega ali ónega k izpóvedí primorajo; in ne redko se isti pred komisijo pritožujejo zaradi nepokornežev. Dotičnik, zató na odgovor pozvan, izpričuje se nató ponajveč s tem, da si je z J. J., svojim sosedom, v sovraštvu in torej ne more takoj slušati. Ta izgovor vender komisija vselej zavrne kot nezadosten; takó n. pr. škof Chrön v obravnavi dné 23. listopada leta 1615. pové vipavskemu županu Bernardu Distlu v enakem slučaju čisto primérno, da on tukaj nima pravo; ‚zakaj z Bogom spraviti se, to se pravi, opustiti vsakeršno sovraštvo‘. — Strogo je komisija zahtevala izpóvedne listke. Vsaj jedenkrat v letu je moral vsakdo to izpričalo opravljene sv. pobožnosti oddati ali na ‚protokol‘ ali naravnost v roke škofu, in sicer vsak sam; izjemno vender tudi po kom drugem. Kdor listka ni prinesel ali vsaj poslal, zánj je bila odločena

¹⁾ Takó v naslednjem Radics I. c. po omenjenem ‚Protokolu‘.

kazen, katera se je zvišala, ako je opustil drugikrat. Takó se je torej dogajalo, da so trdovratni ljudje, kateri niso hoteli povelju se pokoriti, pa tudi ne odločene kazni trpeti, izpóvedne listke ali čisto ponarejali ali jih vsaj kazili t. j. tuje utihotapljali pod svojim imenom. Zaradi tega se je hitro povpraševalo, ako je komisija kje dvojila o pristnosti. Takó se n. pr. beleži, naj se zaradi izpóvednega listka neke Marije Gričarice iz Novega Mesta tamkajšnji prošt in nje izpovednik ‚prav povprašata‘; opisuje se namreč ta Gričarica kot ‚trdo luterska‘, in pokazalo se je, da je bila res prinesla skažen listek.

Poleg izpóvedi je bil post, katerega je večina ljudij zaradi nove vere zanemarjala. Bridko se o tem pritožuje glavna resolucija nadvojvode Ferdinanda, kjer se pravi o podložnikih nekatoliških graščakov: ‚da se privadijo tudi o prepovedanih dneh jesti mesó, ako sicer po ves teden ne dobijo nekoliko tlačanskega kruha, smé se jim pač v petek dajati slanine z zeljem za njih lačne želodce.‘¹⁾ Da tudi tej cerkveni zapóvedi zopet pridobí veljavo, trudila se je komisija ravno takó marljivo, kakor gledé izpóvedi, in zató prigotavlja raznovrstne odredbe v zabrambo mesojeje ob zapovedanih pôstnih dneh. Ako je kdor koli zaradi tega greha pred komisijo zatožen, tedaj se preiskuje, na koliko je tožba resnična. V ta namen se zaslišujejo dotični župnik in tudi druge osebe, katere so v kakšni zvezi z zatožencem. Ako je stvar dokazana resnična, tedaj je dotičnik zapadel vojvodski kazni. Takó se je n. pr. kaznovalo z 10 zlati, некоč drugikrat pa, ko je bila prelomljena zapoved na trojni pôstni dan, s 50 zlati, kateri poslednji znesek je zaznamovan kot odkupnina za štiritedenski zápor. Pa tudi tukaj, kakor povsod, kjer so pravični vzroki, postopa komisija prizanesljivo in milostivo. Bolezen veljá sósebno za opravičbo, ako se ima komu oprostiti. Izgovor pak, kakor ga jo povedal neki Kaspar, vojak, meneč, ako potuje z nekatoliško gospódo in jé v soboto mesó, da to ni greh zoper vero, sevéda pred komisijo ni našel milosti ter izpričevalca ni obvaroval pred kaznijo 10 zlatov. Oprostilo od pôstne zapóvedi se je moglo dobiti, kakor omenjeno, le od generalnega vikarja.

Desetek od denarja in blagá, od dédine i. dr., ki se je moral dajati reformacijski komisiji, bil je še drug predmet komisijekega dela. Ta desetek ali tudi prikladek imenovan, bil je komisiji prisojen po nadvojvodski instrukciji, in dana ji je bila vsa oblast, izterjavati ga. Desetek se je moral plačevati, kakor je razvidno iz zapisnika, od

¹⁾ F. Hurter: »Ferdinand II.« Schaffhausen, II. Band, pag. 514.

imenja, gotovega takó kakor nepremičnega, od pridobitka, od prigorjene dédine. Za oprostilo od desetka se je moglo prositi pri komisiji; samó je to moralo biti na način, kakor ga je ista določila, in sicer pismeno. V nekem slučaju se daje neki prosilki za takšno pismeno vložbo čas od 3 do najdelj 8 dnij. Tudi priseči je moral dotičnik, da hoče res komisiji oddati desetek, katerega je moral plačevati iz kakeršnega koli vzroka.

To so glavne točke, katere je reformacijska komisija postavljala v svojem delovanji za zopetno obnovo stare vere katoliške. Ob enem pak so morali komisárji gledati o tem, da odpravijo nekatere napake in zla, po katerih se je bilo protestantstvo posebno razširjalo in utrjalo.

Poglavito so bili poluteranjeni graščáci, kateri so svoje podložnike ne samó silili k luterskim pridigam (kakor smo že prej slišali), temveč so jih tudi naganjali, zaničevati sedaj vse, kar jim je prej bilo ljubo in sveto. Jeden primer bodi tu za vzgled. Dné 27. vélikega srpana leta 1615. je prišel župnik Sv. Martina pri Kranji, dobivši prej dné 18. malega srpana nadvojvodski ukaz zaradi g. Ehrenreicha Siegersdorfskega, kateri je dal na dan sv. Ahacija svoje podložnike s palicami priganjati na senéno tlako. Iz obravnave, vršeče se z omenjenim župnikom v tej Siegersdorfskega pravdi, zvédamo to-le: Župnik je bil dan pred sv. Ahacijem pri Siegersdorfskem in je ž njim govoril o praznovanji drugega dneva. Siegersdorfski da je tedaj izprožil vprašanje, ali je praznik; in ko mu je župnik zatrdil dà, vprašal je dalje, kdo ga je postavil; a zvédši, da milostivi knezoškof kot ordinarius, rekel je Siegersdorfski, da to ni pravi praznik ter ga ni hotel vzprejeti. In nató se je Siegersdorfski na sam praznik pokazal nekristjana in zajedno suroveža in neusmilneža, kakor je bilo ravnokar povedano. — Kakor Siegersdorfski, takó so delali mnogi in mnogi protestantski plemenitaši v óni dóbi; ,kmeta odtegniti od službe božje ter ga narediti popolnoma sužnja svojega gospoda,' to jim je veljalo takoj v začetku pokreta kot najvabljivejši nasledek nove vere in jih je pridobilo zánjo. Da táko zlorabo gospodstva čez druge zabranja, bilo je reformacijski komisiji ukazano po glavni resoluciji nadvojvodski; in dasitudi v našem zapisniku razven navedenega primerka ni zabeležen nijeden drug tákšen dogodek, vendar je izvestje škofa Chróna do papeža Pavla V. o stanji ljubljanske škofije, pisano v Nemškem Gradci dné 22. malega srpana leta 1616., dokaz, da je komisija tudi to točko nadvojvodskega ukaza zvesto izpolnjevala. Todà ni bilo lahko odpraviti to zlò stvar; in še leta 1627. se je moral izdati nadvoj-

vodski odlok v tem oziru velèč: ‚Gospodska nima pravice, svojih podložnikov ob nedeljah in praznikih siliti na lov, ribárjenje ali kaj takega‘.¹⁾

Drugo zlò, kateremu se je morala komisija na vso moè upirati, ako je sicer hotela svoje delo trajno utrditi, bila je v obèem neredu započeta in vzgojena nenravnost, ki je bila gostoljubno vzprejeta že v vseh družbinskih vrstah. Ostro in odločno se je moralo postopati, da se to izkorení. Da sta moški in ženska skupaj živela brez blagoslova katoliške cerkve, dà ponajveč celó brez poroke po luterskem običaji, ampak le kàr takó, kakor se jima je zljubilo in to za nedoločèn čas, to je bila takrat šega. Za katoliške duhovnike se v tej réči skoro nikdo ni ménil ni; ‚in ako se je venderle morebiti tu pa tam kateri obrnil do njih, bilo je samó‘ — pravi glavna resolucija — ‚da, ako katoliški župniki takih oseb, ‚ki zbok sváštva, botrínstva in sorodstva‘, ali iz tega vzroka, ker so morebiti tudi drugim obétali zakon in zatorej po duhovskem právu ne gredó jedno k drugemu, nečejo poročiti, da isti potém hité k svojim svetnim gospódkam, katere povse nepremišljeno zoper Boga in duhovnikov právo takšne prepovedane zakonske poroke svojim predikantom ukazujejo, postavne zakone ločijo i. t. d. nedopuščene in Vsemogočnega k pravični jezi dražeče nezakonske združbe odobravajo in dovoljujejo.‘ Tudi v tem so dajali gospóda ostalemu ljudstvu slab vzgled; kakor se istotam v glavni resoluciji velí: ‚Dà, gospódi sámí se ne gnusi, ženiti se s svojimi sorodniki in bližnjimi svojáki brez vsega oprosta in zaprošnje.‘²⁾ K temu še ‚divji zakoni‘ in druge neèednosti plemstva kot lepi vzgledi za ljudstvo! Kakó strogo je komisija pač ravnala s táko razuzdanostjo, moremo sklepati iz tega, da ljudje, ki so nezapaženi dolgo skupaj živeli v divjem zakonu, kàr nanagloma pridejo pred komisijo ter se rajši samí zatožijo, da bi jim morebiti bila prisojena manjša kazen, nego sicer. Takim skesancem svetuje komisija, naj se dadó poučiti, prejmejo sakramenta sv. pokore in sv. Rešnjega telesa; in ko so to storili, vzprejme jih zopet v katoliško cerkev ter izpremení njih dosedanjo nepostavno družítev po sakramentu sv. zakona v postavno. Mogel pa se je takšen zakon skleniti tudi pred komisijo po duhovniku v ta namen poklicanem.

Nadaljna in zajedno najiminitnejša odredba zoper protestantstvo je bil zatòr luterskih knjig. To se je yršilo naprosto s požiga-

1) Mitthlg. d. hist. Vereins f. Krain 1854, p. 45 ff. — Domcapitel-Archiv.

2) Hurter l. c. pag. 515.

njem, o čémer smo tudi že nekaj slišali. Prvi knjižni požar v Ljubljani je bil že leta 1600., drugi in zadnji naslednjega leta; oba na povelje škofovo. O poslednjem je zgorelo knjig za tri vozé; le nekaj malo so jih ognju odkupili deželni stanovi, in te so se hranile v ljubljanski zbornici.¹⁾ Uprav te knjige térjajo sedaj dné 2. vélikega travna leta 1615. reformacijski komisárji od dežélnih odbornikov nazaj, poté ko so jih bili že jedenkrat (dné 21. listopada l. 1614.) zahtevali, in to v imeni nadvojvodovem. Istega dné 2. vélikega travna pošljejo komisárji svojega tajnika po nekatoliške knjige, zvezane ali sešite, v deželno hišo. Tajnik se vrne z odgovorom: ‚G. Daniel Gall da je sam v uradu in ne more dati knjig na svojo roko; da pa hoče stvar predložiti na posvét in potem knjige poslati milostivemu knezoškofu v Nemški Gradec.‘ Na to se tajniku ukaže, naj gre zopet h g. Gallu in mu pové, da je stvar končana; katoliški gospodje in deželjáki da so z jednim glasom zmagali nad ónimi, gg. odborniki da torej, izročujoči knjige, samó izvršujejo njih sklep. Pa tudi ta drugi pot je brez uspeha; g. Gall trdi stalno in odločno, da ne more in ne smé ničesar izročiti, o stvári da se mora posvetovati in da se more poté šele odgovoriti, kaj in kakó. Nadvojvoda Ferdinand, prišedši leta 1616. v Ljubljano, naredí temu prepiru konec; knjige dobijo oo. jezuitje. (No, ko je pozneje l. 1774. pogorelo v vélikem ognji tudi poslopje jezuitsko, zgorele so še óne knjige, tudi slovenske, katerih ni bil pokončal isti Auto-da-Fe).²⁾

Obrazloživši torej takó, kar se je dalo na kratko, vsebino protireformacijskega delovanja, povedati hočemo še nekoliko o načinu, kakó je komisija izvrševala svojo nalogo. (Konec prihodnjič.)

¹⁾ Archiv f. Landesgeschichte von Krain, I. p. 50.

²⁾ „Tako je slovensko slovstvo veliko škodo trpelo . . . Mnogo teh bukev je bilo takih, da so se smele brez pohujšanja tudi katoliškim kristjanom v roke dati, torej je gotovo vélikega obžalovanja vredno, da so se tako neusmiljeno raziskovale in v ogenj metale . . . Tako imamo od bogatega slovstva tistega časa v primeri le še majhene ostanke.“ Trdina l. c. 113.

Reformacija v Slovencih.

(V tristoletni spomin smrti Jurija *Dalmatina* (dné 31. vélikega srpana 1589), pisatelja slovenske »Biblije«.)

Spisal **Andrej Fekonja.**

(Konec.)

Slišali smo, da so óni ljudje, proti katerim se je imela vršiti kaka obravnava v vérskih rečeh, bili pozvani pred reformacijsko komisijo. Pozivali so se dotičniki ali pismeno z odlokom, ali tudi ustno, pa le tedaj, ako so dotične osebe bivale v kraji, kjer je komisija zborovala, t. j. v Ljubljani. Poziv se čésto ponavlja; pozvancem se zopet in zopet daje čas, da se odločijo. Kdor ne pride, kaznovan je (kakor bodemo takoj videli). Ako se imajo obravnavati pred komisijo stvari kakega kraja, pošljejo se njega zastopniki. Takó storé n. pr. Krčanje, kateri so si za mestnega pisárja bili vzeli nekega luterana, proti zapóvedi nadvojvodovi, da se morajo v vse uradne službe nastavljati katoliki, in od katerih torej sedaj komisija zahteva, naj ga tudi ne trpé v mestu, ker se neče pokatoličiti. Pozvanci, proti katerim se ravno obravnave vršé in katerim je zajedno odločen čas, da se priznajo h katoliški cerkvi in se potem izpovedó, ne smejo brez komisijinega dovoljenja Ljubljane zapustiti; storé li to, tedaj zapadejo kazni. V izvenrednih okolnostih pa more tudi tukaj biti izjema; bolezen dotičnika ali tudi le katere druge njemu bližnje osebe je najveljavnejše izgovorilo. Takó se n. pr. bratoma Jakopu in Jožefu Panthaleonoma ne šteje v toliko zlò, da sta brez dovoljenja komisárijskega dné 3. ržnega cvéta leta 1615. odšla iz Ljubljane, ker je ónemu žena bila nagloma zbolela na smrt, in je torej bilo treba, da je bil nje mož domá. Iz besed v našem zapisniku vidimo ne redko, da je ta ali óni pozvanec govoril nespoštljivo do komisárjev; da so pa tudi komisárji za takšno vedénje odločili kazen in to ostró, v nekem primerku deset dnij zapóra.

No, ne le v obče bi naj komisija odpravila vse napake, nego tudi izravno je ista poskušala poboljšati vsakega posameznika. Pomócki k temu so bili razni in to: pouk, ròk ali odlog, in kjer to dvoje ni pomagalo, kazni.

Pouk je dajala ali komisija sáma, in v tem sméru je deloval, kakor je že bilo povedano, brez prenehanja škof Chrön; ali pa, in to postopanje je bilo navadnejše, pošiljali so ‚zmotence‘ k oo. jezuitom, ali h ka-

pucinom, ali k župniku, v katerega fari so prebivali; poslednje je vender zmerom bila milost, izkazana osebi.

Ròk se je določeval v raznih ozirih. Pozvancem je bil stavljen ròk: a) v obče priti pred komisijo, b) sakrament sv. pokore prejeti v času, od komisije za to določenem, c) v istem času oddati izpovedne listke, č) odločiti se za to ali óno vero, d) dati se poučiti, ali napósled e) po trdnem sklepu za Lutrov nauk nadvojvodske dežele za vselej zapustiti. — Čas róku je bil odmerjen od treh dnij kot najkrajši, do dveh mesecev kot najdaljši v mnogoterih vrstah, in sicer gledé na to, za kar je bil od komisije posameznikom dovoljen: tri dni, osem dnij, štirinajst dnij, tri tedne, štiri tedne, šest tednov in tri dni — navadno ròk za izgon, in dva meseca. Zaželèni ròk pa se je tudi odrekel, ako ga je jedna in ista oseba že prevečkrat zaporedoma prosila, a se vender ni odločila ne za to ne za óno in sploh ni storila ničesar, kar ji je bilo naloženo po odlogu.

Kazni, prisojane temu ali ónemu krivovercu, bile so raznovrstne. Obična je kazen v denarjih, ‚poen‘ imenovana, ki je ob enem rabila v zálog, iz katerega se je, vsaj zvečine, plačevala tudi komisija. Najmanjša denarna kazen je 10. ponajvečkrat 20, jako pogostoma 50 zlatov; a se tudi poostruje do 100, 200, dà, celó do 500 zlatov, kar je bilo, ako kdo na večkratni poziv ni prišel. Bolezen je tudi te kazni reševala; takisto se je mogel denar iz kazni povrniti, ako so komisárji imeli k temu zadostnih vzrokov, kakor n. pr. neki Neži Haumanovi. — Druga vrst kazni, tudi mnogokrat izvrševana, bil je zápor. Zápor se navadno prisoja poleg kazni v denarjih, ako je le-tá bila ostala brez namerjavanega uspeha; časih pa je bilo dano na izbiro preiskovancu, ali plati ali pa se dá zapreti. Kazen z zapórom se malone vsakikrat ustno naroča mestnemu sodniku; časih se mu izdajejo o tem še pismeni odloki, in vselej tedaj, ako je stvar večje važnosti in mestni sodnik s tem prevzemlje večjo odgovornost. — Kot jetnišča se v zapisniku imenujejo: ljubljanski Grad, vicedomski Turen, karlovski Turen in špitalski Turen. Ravnalo se je z jetniki različno, po tem, kakor so bili več ali menj krivi; tudi celó strogo s trmami, kakor je bila neka Klara Javornikova. Zapiralo se je obično po 8 dnij, 10 dnij, 14 dnij, redkokdaj po 4 tedne. — Razven téh se omenjajo še kazni na imenji in premoženji; potem izgon iz nadvojvodskih dežel, katera kazen se je mogla poostrena raztegniti tudi na otroke in dédiče; in napósled kazni izrečene o nenavzočnikih.

Iz tega se zajedno vidi, koliko sodniško oblast je imela reformacijska komisija, sevéda le v verskih rečeh. Pa tudi tukaj, gledé kaznij,

ravnala je često dosti blágo in milostno; kar pa v obče ni imelo zaželénega dobrega uspeha, nego so svojeglavneži dobrote ponajveč vračevali z nehvaležnostjo (kakor n. pr. neki Hans Arter). Tedaj se véda so komisárji delovali po započetem načrtu dosledno in so tudi dovršili svoj pôsel dostojno.

Končno nam je še ozreti se na prisege, ki so se morale polagati pred komisijo, in na razsodek, ki se je dal skoro vsakemu posamezniku po dokončani obravnavi. — Prisega je bila dvojá: katoliška, katero je storil izpreobrnjenec odločivši se za katoliško cerkev, in nekatoliška ali neposlušna, tudi odhodna prisega imenovana, ki so jo morale storiti pred odhodom óne osebe, katere so ,odločno in na vsakeršen način' ostale v luterski veri. Katoliška prisega se je govorila razven v nemškem tudi v ,kranjskem' jeziku, a se ni dajala v prepisu. Namesto nje pa je še móгла veljati pred komisijo tudi ustna in róčna obljuba. — Kar se tiče razsodka, dajal se je sploh ustno; le izjemno se je dovolil pismeno.

Katoliška prisega slovenska (sicer le prevod poleg nemške besede) slóve:

»Jest I. persežem Gospodu Bogu sedaj letaku; de jest hočem timu svetlimu visoku rojenimu Firštu inu Gospodu Gospodu Ferdinandu hercogu Austriae etc. moimu milostivimu Gospodu inu deželskimi Firštu in niegove firštove svetlusti erbam inu sporednikom, služaben in pokoren biti; zuper nih firštlih svetlust, ali nih erbe nič handlati, temuč uso nih škodo oznaniti, povedati, inu nih nuca inu prida kakor deleč znam inu morem, pomišlat inu naprej staviti. Pred usemi ričmi pak, obene krive zapelavske, lutriške zmote ali vere, ampak te same edine, izveličanske, svete karšanske, jogerske, katolske, stare rimske vere se hočo diležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, u katerim bi se zuper to sveto katolsko, pravo, staro, rimsko cerkev inu vero handlalu, govorilu ali ravnalu, se nočem pustit najti, ampak teh istih se hočem popolnoma ogibat. Kakor meni gvišnu Gospud, Bug pomagaj inu usi nega lubi Svetniki. Amen.«¹⁾

Končni uspeh protireformacijski.

Vseh ónih skupnih naredeb in naprav od strani svetnega vladarja in duhovnih poglavárjev končni uspeh je bil na raznih krajih sevéda tudi različen, tu hitrejši in večji, tam počasnejši in manjši; no v obče vender dosti dovoljen ter v posledicah obrajaóč dobrim

¹⁾ P. Hicinger: »Novice« 1858, 211; J. Marn: »Jezičnik« XXI, 23.

plodom. V Kranjski so leta 1597. po sedemintridesetih letih prvikrat zopet slavili sv. Jurija, deželnega patrona, in naslednje leto 1598. so katoliki v Ljubljani znova zavzeli špitalsko cerkev, ki je štirideset let bila središče protestantov; baš na vseh svetnikov dan je škof Chrön, prišedši tja v svečani procesiji in raztrgavši luterske knjige in razbivši krstilnico, prvi služil tam sv. mašo. A leta 1616., dné 25. vélikega srpana je pisal Chrön papežu Pavlu V. to-le veselo vest: »Leta 1597., ko sem zasedel škofovsko stolico, bilo je v Ljubljani devet in še več luterskih propovednikov razven ónih, ki so učili po šolah, kateri so ljudi pačili; in komaj dvajseti del prebivalcev, in to le preprostega ljudstva, spoznavalo je katoliško vero. Ko pa sem po komisiji, katero je nadvojvoda sam postavil in kateri sem bil jaz glava, med velikimi nevarnostimi krivoverce pregnal, to je sedaj — Bogú bodi čast in hvala — krivovercev menj, nego je bilo sprva katolikov. Le nekoliko višje gospóde, katerim je slobodno veroizpovedanje dovoljeno, še je luterske, ki se pa bodo, kakor upamo, tudi kmalu s katoliki sprijaznili.« In kakor pravi Trdina, »izpreobrnitev luteranov je bila také popolna, da že 1620. leta ni bilo več nijedne novoverske vasi ali ulice; posamezniki so pa še dolgo časa luterani ostali; v Vodicach n. pr. je umrl zadnji šele 1813. leta«. Takó v Kranjski.¹⁾

Istotako je protestantstvo od tedaj izginilo tudi med Slovenci v Štajerski. Pri Vindenavi, zdi se, da so tamkajšnji luterani svoje razdrto pokopališče sicer zopet popravili ter so tam svojevérnike pokopavali tudi še po letu 1600. dalje; vsaj se v isti graščini še sedaj nahajajo nagrobni kameni z let 1613. do 1627. Od tedaj pak je bilo tudi to groblje povsem odstranjeno in je končno nehala vsa ondotna nasélbina luterska. Ostanke nje — tik vélike ceste — kakor prostor za pokopališče, šolo in mežnarijo, predikantsko hišo, cerkev, hlev in klávnico, našel je Ig. Orožen s pomočjo povestniških zapiskov, leta 1873. Za svetišče v Šarfenavi, kakor tudi za kraj sam pa se je popolnoma pozabilo ter ni bilo ni o tem ni ob ónem ne duha ne sluha več vse do naših dnij. Šele leta 1877. je našel zopet Orožen po dolgotrajnem preiskavanji sled te cerkve in se je osvedočil, da so uprav sedanje Golče v Spodnji Ložnici poleg Žálca nekdanja Šarfenava. Bilo je še toliko zidú, da se je dala razločno spoznati velikost in oblika svetišča in pokopališča; a sedanji lastník dvora je nató še zadnje ostanke odstranil in kraj obdelal. Zvoná iz ónega svetišča pa sedaj visita v zvoniku bližnje farne cerkve v Gotovljah. Tudi v Radgoni ali drugod kje med štajerskimi Slovenci dandanes ni nijedne domače rodbine in

¹⁾ Križanič 74, 75; Trdina 113.

ne posamičnika našinca iz neposredne vrste od óne novoverske dóbe semkaj veroizpovedanja luterskega. ¹⁾

Ni pa se dalo protestantstvo čisto iztrebiti izmed Slovencev v Koroški, že tedaj mnogo ponemčeni in, kakor smo videli, z novoverskim duhom najbolj napojeni pokrájini naši. »Nadvojvodska komisija je tam luterstvu sicer vrh odtrla,« piše dr. Križanič, »a nova vera se je bila že tako globoko ukorenila, da je začela znova poganjati. Škof Prenner je leta 1604. zopet šel v Celovec, kjer je štiri mesece (od malega travna do malega srpana) vsako nedeljo propovedoval, a med tednom je v domačih krogih opominjal, izpraševal in k izpovedi pripravljaval ter je toliko dosegel, da so meščani zvečine zopet vsprejeli katoliško vero. (Petdeset meščanov, ki se niso hoteli odpovedati Lutrovim naukom, izselilo se je). Istega leta 1604. je bila po 40 letih zopet na praznik presv. Rešnjega Telesa slovesna procesija, katero je proslavljalo 80 žlahnih, lepo belo oblečenih gospic in mnogo meščanov z banderi. Imenitne gospé, ki so se bale, da bi njihovi možje zvedeli, da so se izpreobrile h katoliški veri, oblačile so se kot preproste Slovenke in so tako zahajale poslušat krščanskega nauka. Kar je bilo še opraviti, to so potem dovršili jezuviti.« — No, kakor rečeno, do cela ni bilo nikdar več odpravljeno luterstvo tudi v slovenskem délu ne. Vpliv tuje národnosti je kaj močno deloval tudi z ozirom na tujo vero; in takó se je med koroškimi Slovenci do denšnjega dne ohranilo nekoliko protestantov, in to v Nagoriški Vasi (pa morebiti še kje na kaki gorski osami), vseh skupaj kakih 2 do 300 ljudi.« ²⁾

Kar je sicer dandanes na slovenski zemlji v nekdanji Notranji Avstriji vere protestantske, posebno v združenih cerkvenih občinah: v Trstu, Ljubljani, Celovci in Mariboru, in po nekaterih drugih mestih in posamnih krajih, n. pr. v Celji i. dr. — ni rodú slovenskega, nego so le Nemci, pa ponajveč priselniki, raznovrstni uradniki in služabniki, trgovci, železničarji, tvorniški delavci i. t. d. Vender o teh govoriti ni naš namen.

Pač pa še živi več Slovencev protestantov tam preko Mure v kraljevini Ogerski, med takoimenovanimi »Prèkmurci«, kakor ogerskim Slovencem tudi pravijo sosednji najbližji Slovenci štajerski. In o téh še hočemo izpregovoriti besedico.

Slovenski luteranje v Ogerski.

V Ogerski so se bili ljudje istotako spoznali s spisi reformatorskimi takoj, ko so se ti prikazali v svet; zakaj prebivalci Ogerske

¹⁾ Orožen: Dek. Kötsch 341, Dek. Cilli 67.

²⁾ Tangl l. c. 264; Slov. Prijatelj 1876. 334.

niso bili z Nemčijo samó v ozki zvezi trgovinski, temveč so pošiljali takisto svoje sinove na nemška vseučilišča in so pozivali tudi Nemce za svoje duhovnike. Takó si je torej tudi v Ogerski verozakonsko novotarstvo še zlasti za turških in domačih bôjev našlo ugodnih tál ter si pridobilo mnogo privržencev med malone vsemi ondotnimi národnostimi. Od katoliške cerkve ustopivši Nemci, Slovaki in Slovenci so vzprejeli Lutrov nauk (német-hit), dočim je dotičnim Madjarjem bolje ugajal nauk Kalvinov (nazvan magjar-hit; pravi katoliški nauk pa se je imenoval igaz-hit).¹⁾

Po nesrečni bitki pri Mohači, leta 1526., pokóril se je del Ogerske Turkom, kateri so razširjanje Lutrove vere spešili že zaradi tega, da bi neprijatelje svoje čim bolj razdvojili. Na bojišči je bilo palo tudi več škofov, a njih stolice so ostale ali prazne, ali so se pak zánje potegnili svetovnjaki, prisvojivši si lepa, ž njimi združena posestva. Istotakó so ostali prazni tudi mnogi samostani in opatije, gospóda svetska pa so jih pograbili za svojo imovino. Kralj Ferdinand I. se je bojeval s svojim nasprotnikom Ivanom Zapoljo za ogersko krono, zató tudi njiju naredbe zoper novotarstva verozakonska niso opravile ničesar; a tudi na dežélnih zborih je med samimi zastopniki bilo mnogo nasprotnikov katoliške cerkve. Še bolj se je nova vera utrdila v Ogerski za vlade Zapoljevega sina Ivana Sigmunda, ki je sam branil krivoverce, in za kralja Maksimilijana II., kateri je protestantom dovolil, da so smeli slobodno izpovedovati svojo vero. Ovirala je novóvérnike nekoliko nezloga med luterani in kalvinci v 2. pol. XVI. veka. Ko so se katoliški škofje pritoževali, zavrnilo so jim na dežélnem zboru, naj národ s poukom odvráčajó od protestantstva. V ta namen je tedaj ostrogonski nadškof Olahi Miklóš pozval jezuvite in jih umestil v Tirnavi (l. 1561.), kateri so tudi v Ogerski katoliško vero zagovarjali z uspehom. A protestantje so si doskora zopet opomogli takó, da je za kralja Rudolfa II. evangeliška in helvetska konfesija leta 1606. dobila popolno ravnopravnost s katoliško vero. Za kralja Matije so protestantje zahtevali, da se jezuvitje iz dežele iztirajo; kar pa je učeni in vneti jezuvit Pázmány Peter, poznejši nadškof v Ostrogonu, vender zabranil.²⁾

Vsi ti dogodki verozakonski v Ogerski sploh so se dotikali dakakor tudi tamkajšnjih Slovencev. No mi, ne imajoč žal nikakšnih nadaljših podatkov, navajati ne moremo tukaj nič posebnih primerov; nego samó jedno črtico nam je prilika da omenjamo v naslednjem,

¹⁾ F. B. Kořínek: Obća pověstnica III. 29.

²⁾ Kořínek I. c.; Križanič III. 57; Staré IV. 217 sl.

ki jo pripoveduje domači njih pisatelj Košič Jozef, górenje-siniški župnik (l. 1848.) v svojih »Zgodbah vogerskoga kraljestva« o svojih rojakih iz óne dóbe: Da je namreč za kralja Ferdinanda II. njega nasprotnik erdeljski vojvoda Bethlen Gábor, trd kalvinec, dal dolenjendavsko imenje, katero je imel Bánfi Kristof, vedno in križema sporobiti in požgati zató, ker je protestantskim propovednikom branil (Bánfi) med svojimi kmeti propovedovati in se udomiti. Od tistih mal ne morejo ondašnji kraj: Bogojina, Kobilje, Turnišče in Tušanovci na nekdanji dober stan drugoč obogateti.¹⁾

O sedanjem stanji protestantstva med ogerskimi Slovenci ali Prèkmurci izvešča nas ponajveč Raičev Božidar (v »Nar. Koled.« in »Letopisu Matice Slovenske« za leto 1868., str. 53. nsl.), kar tudi izpisujemo.

Med številom okolo 40.000 katolikov, kateri se samí imenujejo »papince« (papeževce) in so razdeljeni na 21 fâr — biva malone po vseh, posebno górskih župah, več ali menj protestantov, »ki lepo živé s katoličani brez prepira ali sovraštva, nikomur ne snujoči neprilik ali spletek.« Vseh protestantov ali, kakor se tudi samí imenujejo, luteranov skupaj je blizu 15.000 ter spadajo pod 5 plebanij (fâr). Te evangeliške fare so: Pucinci, Križevci, Petrovci, Bodonci in Hodoš. V Pucincih in Križevcih so luterske molilnice bile postavljene za cesarja Jožefa II., v Bodoncih pa za Franca I. Te cerkve so, kakor tudi óna v Petrovcih, sedaj po zunanji obliki povsem podobne navadnim cerkvam. Na pokopališči imajo po nekod protestantje poleg katoličanov prostor brez vmesnih ográj. — Razven v Hodoši, ki šteje le nekoliko slovenskih protestantov (ostali so vsi národnosti madjarske), imajo luterski prekmurski Slovenci v ostalih štirih vesnicah tudi svoje učilnice, o katerih pravi Raič, da »so rabneje osnovane in boljše nego pri katoličanih,« ter »med protestanti pouk bolje napreduje.« Tudi knjige imajo isti svoje posebne, različne od »papinskih«, sevéda le vsebine verozakonske, kakor: Sveto pismo, katekizem, molitvenike, razne pesmarice cerkvene i. dr.²⁾

Ker so nekateri luteranje precěj daleč od svoje molilnice (pogl. n. pr. Kozlerjev »Zemljovid Slovenske dežele«!), zató pa dotičniki »ob nedeljah hodijo v katoliško cerkev k sv. maši, pazno poslušajo propoved, celó zbirco prinašajo (nekateri); samó k izpovedi sevéda ne hodijo, razven véliki petek v svojo bogomoljo, da prej mó občno od-

¹⁾ Prim. »Nar. Koled.« in »Letopis Matice Slovenske« za l. 1868. str. 71.

²⁾ Prim. »Slovanstvo« I. 156.; »Letopis Matice Slov.« za l. 1869. str. 61. nsl.; »Slovan« 1885. 4, 6.

vezo po svoji veri.¹⁾ Ako jih kdo vpraša, zakaj ne prestopijo h katoliški veri, odgovoré (kakor piše Raić): kajti so tako živeli naši roditelji, dedje in prededje, zato se jim nečemo tudi mi izneveriti. — Vidi se torej, da so le iz podedovane navade in iz spoštovanja do svojih prededov drugoverci. Sicer se pa katoličani in protestanti ljubijo, kakor je spodobno sinovom iste matere Slave.« — Takó naš izveštitelj. No vender bi s cerkvenim zgodopiscem našim (Križaničem l. c.) želeli tudi mi za prekmurske Slovence luterane: »Bog jim pamet razsveti, da pustijo nemško vero in se skoro primejo zopet vere katoliške.«

Zagovor.

Vsakemu národu je urojeno čustvo vere. Vér je na svetu sicer več in zeló različnih; ali ni dvojbe, da je med vsemi najboljša, najumnejša vera Kristusova. Slovenski národ se je s to vero bil seznanil nekaj po Italijanih, nekaj po Nemcih, in nekaj po Grkih-Slovenih. Dôba, kadar so se Slovenci pokrstili, more se imenovati najusodnejša v življenji národa našega. Zakaj kakor je s pokrstitvijo naših pradedov bilo vdahnjeno jim novo dúševno življenje, takó se je uprav z novo vero objednem začelo takisto njih tujčenje in jim je v velikem délu bila zadana tudi národna smrt. Nemci posebno so pod obrazino kristjanstva in naobrazovanosti Slovincem narinjavali svoje gospodarstvo in jezik svoj; s pomočjo vzveličalne vere so širili oni pri nas robstvo in raznárojenost — to ako že ne toliko zavestno, vender gotovo istinito!²⁾

No, potem ko je národ naš, bilo na milo, bilo pod silo, napósled venderle vzprejel vero kristjansko in to katoliško, tedaj si je uprav njo jako močno priljubil srcu takó, da si njé ni dal več zlepa iztrgati. Uprav katoliška vera je naše pradede oduševljala v ljutih bôjih z divjimi Turki, in jih je tudi tolažila v ónih brezmerih stiskah in revah, kadar so jim ti neljudje požigali hiše in kočé, plenili jim imenje in življenje. Katoliška cerkev z nebeškimi nauki svojimi je bila često Slovincem jedino zavetišče v progonu, jedina uteha v nadlogah, jedini up boljše bodočnosti na zemlji in trajnejše sreče po smrti. Ali

¹⁾ V Pucincih je (prot.) župnik Trplján Šandor (l. 1843.—58.) slavil s svojimi ljudmi tudi Marijine svetke, kar je njegov naslednik hotel prikratiti, toda ljudstvo ni dopustilo (Raić B. »Letopis Matice Slov.« l. 1869. str. 69.).

²⁾ Znana je n. pr. izreka istega nemškega učenjaka Gfrórerja: »Za duhovnikom frankovskim in bavarskim je stopala vojska; kjer je on zasadil križ v zemljo, tam so cesarski vojvode zabili meč, posebno sebi pravico k vladi, k nakladanju sužnosti, davkov, desetíne in drugih plačil.«

v teh hudih borbah za telesni obstoj so došle tedaj med Slovence óne verske zmešnjave. Od óne iste strani, od katere se je nekdanja naša našim pradedom prava vera, dasi ne baš s pravim namenom — zatrosale so se od Nemcev sedaj pogubne zmote luterske, ali z namenom pač starim in še določnejšim, da se namreč národ slovenski vse tem bolj potujči in čim prej povsem pridobi nemštvu.

Pri tem je, kakor smo videli, glavno nalogo igralo plemstvo, pri nas že tedaj zvečine itak tuje, nemško, in pa zopet nemška gospôda v obče. A luterstvo, »to je bilo sredstvo, katerega so se poslužavali stanovi pri svoji opoziciji, to plašč, s katerim so knezi zakrivali svoje politične namene; in tako se je početni verozakonski pokret naskoro izpremenil v politiški« (J. Krsnik: »Zgodov. avstro-ogerske monarhije« str. 61.). Da je pak ljudstvo naše na luterstvo prehajalo le nekaj iz nevednosti, nekaj pa zaradi svoje luterske gospódske, in zlasti moteno po lažéh, katere so luteranje posebno zoper papeža trosili po svetu, potrjuje nam sam nemški luterski predikant, zgoraj omenjeni And. Lang v svoji knjigi »Von der Seligkeit«. ¹⁾

Res, z lutersko vero je bila Slovencem došla tudi národna knjiga. O tem govori S. Ljubić (»Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske« II. 300.): »Protestantizem je odprl vrata Slovencem, da zopet stopijo na svetlo kot posebno jugoslavjansko pleme, toda bolj z golim imenom negoli s pravim národnim življenjem. Po Trubarji je prišel slovenski jezik v pismo, ali ne to uprav za národne, nego samo za verozakonske svrhe. S podjemom slovenščine utrosil je on nemško krivoverstvo, a po njem, ako i nehoté, vse to globlje tudi nemščino, dakakor še neotesano, v Slovenijo, kjer se je že bila poleg vse to hujega samosilja nemškega prikazala latinščina v poučavanji. Tega radi, ko je malo kesneje sama nemščina iz straha, da ji ta nadrislovenizem ne upogne glave, vstala na noge proti novotarjenju Trubarjeve šole v Sloveniji, in s pomočjo druge gosenice vseobčega pokreta, namreč jezuitizma, iztrgala mu životno bilo, zopet se je slovenska zemlja malo da ne obrnila v mrtvilo, niti se je več vzdramila životno do druge polovice prešlega veka, kadar je razliv francoskega vrveža vzburkal tudi slovenske prsi na domače delo.«

¹⁾ Piše namreč: »Der meiste Theil fällt dem Evangelium aus Unverstand, allein um der Obrigkeit oder anderer Leute willen zu, weil ihre Obrigkeit oder andere Leute um sie, oder neben und bey ihnen evangelisch und von des Papstes Zwang und Schinderey los werden, so fallen sie ihnen auch zu, gleichsam nur guter Gesellschaft willen, dass sie nicht vor den andern wollen etwas Sonderliches seyn.« (Cf Ig. Orožen: Celjska Kronika, stran 128.)

No vendar radi priznamo naših protestantov delo književno s Slomškom (Drobt. 1862 str. 72.) rekoč: »Trubar, Dalmatin, Bohorič in tiste dóbe vrstniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od prave vere zavili. Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obrnil po neskončno modri svoji previdnosti, ki dostikrat hudo prostim ljudem dopusti, pa hudo k našemu pridu obrne.« — Dà, spisi slovenskih luteranov so prvi in gotovi temelji vsemu književnemu delovanju pri nas od druge polovice XVI. stoletja sèm; óne protestantske knjižice so pravi početki novoslovenski književnosti (o čémer obširneje v Ljub. Zvonu 1886!). In v tém oziru je s protestantstvom — ali recimo z reformacijo — bilo Slovencem vdahnjeno pač novo duševno življenje.

Ali drugače se nam stvar kaže zopet z druge strani. Verski sledovi novotarstva so se med Slovenci bili naskoro in do malega izgubili, a ostal je v národu našem mogočni vpliv tuje národnosti. In ta vpliv še vsejednako in to jako silno v nas deluje tudi dande. našnji. Ponavljamo, kar je bilo povedano že o neki drugi priliki: ¹⁾ Groza nas grabi, kadar pomislimo, kaj bi bilo, ako bi vsi Slovenci ali vsaj večina preverila se na luterane! Kateremu pravemu Slovencu bi se tedaj ljubilo tó življenje? Ne bi li slovenskemu rodoljubu svet tedaj bil prazen? Slovenski spomini, slovenske želje in težnje, vsikoliki slovenski očutljaji bi mu v srci veneli, dokler ne bi drug za drugim čisto ugasnili, dokler se mu ne bi utrnilo tudi življenje.

Zakaj, da so Slovenci v ónih dneh bili svojo katoliško vero popustili in prešli na vero Lutrovo, morebiti bi jih do sedaj že povsem ne stalo, ali vsaj izvestno ne bi bili to, kar dandenašnji vendar smo. Le poglejmo v óne kraje, kjer so se Slovenci svoje pradedovske vere res odrekli ter vzprejeli novo »nemško«, posebno v pokrájini Koroški: — kakó jim upravo tam tudi najbolj in to naglo gine slovenska národnost. A nasprotno, kjer se je še trdno ohranila stara vera, vztraje še ²⁾ slovenstvo, osebito v Kranjski; akoprav imamo tudi tu biti hude bóje s sovražniki národnosti naše, zlasti na obmejah v Štajerski in v Primorji. Istina, da katolištvo ni jedini pomoček obranitvi slovenstva, zakaj, k temu treba še drugih činiteljev; ali gotovo je, da je protestantstvo mogočen in jeden glavnih pomočkov za razširjanje in utrjenje nemštva.

Zató pa končujemo z besedami našega katoliškega in slovenskega cerkvenega kneza bl. sp. Slomška (Zbr. Spisi IV. 256.): »Pustite Slo-

¹⁾ Zbornik na slavo ss. Cirilu in Metodu 1885, str. 233.

vencem dve reči, ki ste nam dragi, kakor svetle oči: sveto katoliško vero in pa besedo materino! Po nemščini se je svoje dni krivovera v naše kraje vrinila, po nemščini se nam tudi v naših časih ponuja. Pade naša prava vera, pade tudi naša sreča; smo trdni Slovani, bomo tudi zvesti kristjani. In to nam Slovencem čez vse velja!«

Národopisne posebnosti.

Píše Ivan Vrhovec.

III.

»Črne bukve.«

Coperniške, črne bukve! Koliko bi bil pred sto leti ali morebiti še pozneje, morebiti še sedaj dal pač marsikateri naših ubogih preprostih kmetičev zánje, ko bi jih mogel dobiti! Ž njimi bi bil poiskal cele kupe zlatá in srebrá, ki je neporabljeno in neuživano ležalo v zemlji pod kako rušo, pod kakim starim štorom, pod kako skrito skalo, koder je hodil morebiti vsak dan mimo, toda reva tega védel ni. Bila je stara in dognana stvar, da je pokopanega v zemlji brez mere bogastva, veliko zakladov, vender le malo ljudij jih je znalo »vzdigniti«. Le malo jih je bilo toliko srečnih. Nekateri so jih pa gotovo znali; takšni, ki so hodili v črno šolo ali jim je sreča naklonila, bodisi kakorkoli že, »črne bukve«. Odkod bi mogel sicer ta in óni kár nanagloma takó dobro gospodariti, plačevati dolgove, odkod sicer mogel podreti staro leseno »bajto«, ki jo je bilo strah najmanjšega piša, in si sezidati hišo, da se je človeku srce smijalo, ko jo je pogledal? Tu ni bilo treba dolgo ugibati: »zaklad je dvignil«. Bilo ga je toliko, da ga je z dvema vóloma odpeljal domóv; zató se mu pa tudi vóli od tistega časa niso več redili; kadar so bili v najboljši reji, prišla je nánje ta ali óna bolezen in po njih je bilo. Toda gospodarja ni bilo sméti milovati! Tega ni rad slišal, zakaj vse nesreče, poleg tega pa tudi vse obile in prevelike sreče so bile krive »črne bukve«. Ali teh si smel jemati še menj s kako besedico v misel.

Po »črnih bukvah« je vzdihoval v prejšnjih dóbah pač vsak preprosti kmetič, vender malokaterega je doletela sreča, da jih je dobil v